

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra Středoevropských studií**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Helena Nemoudry

Děti a jejich osudy v polské literatuře období pozitivismu

Depiction of children and their fortunes in Polish positivists literature

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. Michala Benešová

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Mgr. Michale Benešové za odborné vedení a cenné připomínky během zpracování bakalářské práce. Poděkování patří také Františku a Marii Větrovským za korekturu práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

Podpis.....

Abstrakt

Bakalářská práce zachycuje dětské osudy, jak se odrážejí v polské literatuře období pozitivismu. Zrcadlem těchto osudů jsou novely jako speciální literární formy zaznamenávající realitu života. Na sedmi novelách tří předních polských spisovatelů období pozitivismu - B.Pruse, H.Sienkiewicze a E.Orzeszkowé ukazuje tyto osud. Novely a přístupy jednotlivých autorů analyzuje, hledá společné rysy, specifikuje odlišnosti a vše zasazuje do širšího programu polských pozitivistů druhé poloviny 19.století a jejich snahy přivést okupované Polsko ke svobodě a novému rozvoji.

Klíčová slova

- dětské osudy
- literatura období pozitivismu
- utrpení
- bída
- zneužívání

Abstract

Bachelor's dissertation records children's life stories, how they are reflected in Polish literature from Positivism period. The reflections of those life stories are novels, special literary form, which capture the reality of life. This dissertation portrays the life stories by discussing seven novels written by three leading Polish writers from Positivism period- B.Prus, H.Sienkiewicz and E.Orzeszkowa. It analyzes novels, attitudes of each writer, points out their similar features, specifies differences and explores it in the context of broader program of Polish Positivist writers of 2nd half of 19th century and their attempt to bring occupied Poland to freedom and new development.

Keywords

- children's fortune
- Polish positivists literature
- suffering
- poverty
- abuse

Obsah

Abstrakt.....	4
Klíčová slova	4
Abstract.....	5
Keywords.....	5
Úvod	7
1. Pozitivismus v polské literatuře 19. století.....	10
2. Téma dítě v literatuře pozitivistů.....	15
3. Novela.....	20
4. Analýzy literárních děl	23
4.1. Východiska analýzy literární děl	23
4.2. Bolesław Prus	24
4.2.1. Antek.....	25
4.2.2. Anielka.....	28
4.2.3. Katarynka.....	32
4.3. Henryk Sienkiewicz.....	35
4.3.1. "Janko Muzykant"	36
4.3.2. Z pamětníka poznańskiego nauczyciela	39
5.	43
5.1. Eliza Orzeszkowa.....	43
5.1.1. "A..B..C.."	44
5.1.2. "Tadeusz"	47
6. Závěr.....	51
Seznam použité literatury.....	54

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat tématem „Děti a jejich osudy v polské literatuře období pozitivismu“. Na vybraných třech polských autorech a představitelích literatury pozitivismu Bolesławu Prusovi, Henryku Sienkiewiczovi a Elize Orzeszkowé vylíčím hlavní motivy tvorby a požadavky na ni v daném období, tj. zhruba ve druhé polovině 19. století. U každého autora se zaměřím na jeho rukopis a charakteristické rysy, kterými se jeho texty vyznačují. Na novelách jednotlivých autorů ukáži příběhy, které autoři zpracovávali, a jak se program pozitivismu v novelách odrážel. Každé jednotlivé dílo analyzuji. Budu hledat typické, společné a odlišné rysy a pokusím se představit a interpretovat názory a myšlenky každého ze spisovatelů.

Pro tuto analýzu použiji sedm děl - *Antek*, *Anielka*, *Katarynka* Bolesława Pruse, novely *Janko Muzykant* a *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela* od Henryka Sienkiewicze a novely Elizy Orzeszkowé *Tadeusz* a *A.B.C.* Záměrně jsem vybrala novely, které se každá zabývá jiným tématem a rozvádí odlišnou problematiku.

Téma „Děti a jejich osudy v polské literatuře období pozitivismu“ jsem zvolila především proto, že právě toto období mám ráda. Ze všech epoch polské literární historie mě pozitivismus oslovil a zaujal nejvíce. Oslovila mě velikost úkolu spisovatelů té doby, zaujala mě ta poctivá snaha tomu úkolu dostát.

Nebudu do detailů rozvádět přesný program a požadavky, které pozitivisté předkládali, ale je rozhodně potřeba alespoň kvůli úplnému porozumění jednotlivých děl, představit hlavní motivy období a uvést, o co se spisovatelé v té době pokoušeli. Pozitivismus nebyl pouze filozofický a myšlenkový směr. Představoval také nový způsob života, nový způsob myšlení a nový životní styl. Bylo důležité, že pozitivismus měl být hlavně pro všechny, bez rozdílu v urozenosti a velikosti majetku. Tento směr se týkal všech vrstev obyvatel. Měl je zapojit do dění, vzájemně propojit a nakonec je vést k jejich spolupráci. Staví si za cíl přimět lidi přemýšlet a zamyslet se nad stávající situací okupovaného Polska. Spisovatelé chtěli lidi „popostrčit“ k reflexi a k návrhům, jak by se věci mohly změnit a zlepšit. Pozitivismus vyvrátil všechny tradiční myšlenky, které vládly do této doby. S novým

směrem nastoupily nové názory. V budoucnu se rýsoval nový, svěží zítřek, který měl Polsko postupem času vyvést ze zajetí a zaostalosti.

Aristokracie už nebyla na prvním místě. Ke slovu se dostala i zemanská a sedlácká vrstva. Privilegia šlechty skončila a šlechta už nemohla využívat chudší obyvatele. Hlavním cílem se stala tzv. „organická práce“ a „práce u základu“.¹

Nová generace autorů kritizovala své předchůdce. Odsuzovala generaci předcházejícího romantismu a jejich nabádání k násilné válce o vlast. Neúspěšné lednové povstání (1863) v nich utvrdilo přesvědčení, že tento boj za každou cenu by byl zbytečný a nepromyšlený. Tímto způsobem nemohli být úspěšní. Poháněni vášní a hněvem, bez promyšlení následků dopadli ještě hůře, než tomu bylo předtím. Jejich situace se nezlepšila, naopak ještě zhoršila.

Na výsluní literatury se dostal realismus a s ním spjaté pravdivé utváření skutečnosti. Autoři navázali na osvícenství. Pozitivisté přímo volali po poznání a vzdělávání se. Stát přirovnávali k organizmu. Podle jejich názoru stačilo, aby byla „nemocná“ jediná složka a následky si nesl celek. „Uzdravením všech orgánů“ měli docílit zdravého a silného státu. Bylo potřeba nejdříve začít jednat a budovat silnou zemi zevnitř a postupovat posilováním všech dalších potřebných částí. Všechny faktory programu znovuzrození svobodného a pokrokového Polska měli dosáhnout těžkou a svědomitou prací. Bylo potřeba probrat se z fyzického a psychického šoku po lednovém povstání, přestat se litovat a začít s novým plánem obnovy. Stavěli si cíle, které jsou dosažitelné, reálné, a o kterých věděli, že je možné splnit.² Spisovatelé ve své tvorbě opouštěli poezii. Na hlavní místo se dostala především prozaická tvorba.³

Noviny v té době plnily hlavní roli média. Předávaly informace, ale vzbuzovaly rovněž diskuze. Právě většina pozitivistických spisovatelů zažila své debuty prostřednictvím novin. Témata ke své práci dostávali buď přímo na zakázku nebo měli pro svoji tvorbu a výběr témat volný prostor. Činnost a spolupráce novin a spisovatelů neprospívala pouze autorům, kteří měli možnost svá díla tímto způsobem

¹ STAWAR, Andrzej: *Pisarstwo Henryka Sienkiewicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1960, str. 15

² MARKIEWICZ, Henryk: *Historia literatury polskiej. Tom IV. Pozytywizm*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2010, str. 22

³ STAWAR, A. : *Pisarstwo Henryka Sienkiewicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1960, str. 16

promovat a vystavovat na veřejnost. Pozitivní vliv to mělo také na noviny samotné. Obohocovalo je to o atraktivnější prvky, jako byly np. úryvky povídek⁴, básně atd. Noviny byly hlavním centrem literárního dění. Mezi hlavní patřily: *Tygodnik Ilustrowany*, *Wędrowiec*, *Przegląd tygodniowy* a *Głos*.⁵

⁴ ILNATOWICZ, Ewa: "Literatura Polska drugiej połowy XIX wieku (1864-1914)
Wydawnictwo TRIO, Warszawa, 2000, str. 21

⁵ Tamtéž, str. 22-23

1. Pozitivismus v polské literatuře 19. století

Jedním z nejvýznamnějších západoevropských filozofických směrů 19. století je pozitivismus. Jeho základy položil Auguste Comte (1798 - 1857), přední francouzský filozof a sociolog. Dalšími představiteli tohoto směru byli John Stuart Mill (1806 - 1873), britský filozof a logik a Herbert Spencer (1820 - 1903), anglický filozof a sociolog, spoluvůrce pozitivismu a spoluzakladatel sociologie.

Auguste Comte chtěl přispět k reformě lidského myšlení a i celé společnosti. Podle svého zákona tzv. tří stadií byl přesvědčen, že po teologické epoše (lidé se řídili náboženstvím), epoše metafyzické (lidé se řídili spekulací), lidstvo vstoupilo do epochy třetí pozitivní, kdy budou lidé vedeni vědou. Řízení lidské společnosti převezme nová věda - sociologie (sám tento termín Comte použil jako první).

Tento „způsob myšlení“ upřednostňuje racionalitu, jednotlivá ověřená fakta. Jeho výrazným rysem je objektivismus, popisnost a faktografie. Nebyla to však jen ona racionalita, ale i nezměrná Comtova víra v neomezené možnosti pokroku. Sám zdůrazňoval „Společenský vývoj musí být jednotou pořádku a pokroku“.⁶

V první polovině šedesátých let 19. století se polská společnost jak už jsem naznačila v úvodu, nacházela ve velmi nesnadné a tíživé situaci. Poláci byli národem bez vlastního státu. V letech 1772, 1793 a 1795 si Polsko, bezmocné a deptané rozpínavou šlechtou, při tzv. trojím dělení Polska rozdělily tři sousední státy Prusko, Rusko a Rakousko. Všechny naděje na zbavení se tohoto útlaku, této okupace padly. Tažení Napoleona, v jehož řadách bojovali polští emigranti, kteří věřili v obnovu země, nepřineslo dlouhodobý výsledek. Velké tzv. listopadové povstání v roce 1830 (zahájené 29.11.1830) proti útlaku bylo v roce 1831 poraženo ruským vojskem. Následovalo jen další utužení poměrů. Revoluční hnutí v Krakově a Lvově bylo roku 1848 udušeno. V šedesátých letech 19. století řada povstání dospěla k vrcholu. Znovu proti ruskému postupu na jím okupovaném území bylo 22.ledna 1863 zahájeno nové tzv. lednové povstání. I tento odpor, který měl velký ohlas v evropských zemích, byl na jaře 1864 zlikvidován.

Tak veškeré naděje na obnovu polského státu ztroskotaly. Následovala jen

⁶ LOUŽEK, Marek: Sborník textů. *150 let od smrti. August Comte*. CEP, Praha, 2008, str. 108

další germanizace a rusifikace na zabraných územích (záborech). Tato území byla ještě více připoutána k Prusku a Rusku. Pouze v rakouské Haliči došlo postupně k příznivějšímu vývoji. Krakov a Lvov se staly středisky kulturního života Poláků.

Bezmocnost, zhoršující se politická, národnostní, ale i společenská a hospodářská situace v záborech přivedla polskou společnost k hořkému poznání - boj s okupanty se nedal vzpourou s puškou v ruce vyhrát. Vzdělání i prostí osvícení lidé pochopili tuto smutnou pravdu. Odvrátili se od ideálů romantismu, rezignovali na tento boj. Toto poznání je přivedlo k vynucenému trpkému smíření, ke smířlivosti.

Takové byly dny po jaru 1864, po definitivní porážce lednového povstání. V této době se dostavilo nejen toto pochopení, že boj se nedá rebelií vyhrát a romantismus velkých hrdinů je pryč, ale i nové „osvícení“ a nové formování mladé generace inteligence.

Právě tato doba po porážce lednového povstání na jaře 1864 byla i začátkem něčeho nového i v literatuře. Nastoupil nový literární směr - pozitivismus. V jiných zemích se tomuto směru říká realismus, kritický realismus. Tento pozitivismus, hlavní a vedoucí směr té doby, myšlenkově vládl polské literatuře do let devadesátých (přibližně 1890 - 1895).

Před novou mladou generací polských pozitivistů, narozených v letech čtyřicátých a začínajících v letech šedesátých a sedmdesátých, stály nové úkoly, nové výzvy ke službě národní věci. Museli probudit pozitivní myšlení, začít pozitivní práci na povznesení národa, na odstranění přílišné zaostalosti venkova, práci k osvětě a tím i zlepšení zdravotního stavu lidí, pomoci dělníkům ve městech, přispět k emancipaci žen, zobrazit těžký úděl dětí. Pozitivisty vyznačoval pragmatismus. Chtěli podzvihnout životní úroveň chudších. Dávali si za cíl boj s nigramotností. Do popředí stavěli svět marginalizovaných obyvatel. Jejich plánem bylo budování nové společnosti a jak to přirozeně bývá, museli začít u dětí.

I když úkoly polských pozitivistů byly specifické a odlišné, cesta - racionalita, kauzalita, tj. příčinnost, empirie či zkušenost - byla stejná jako cesta velkých pozitivistů Augusta Comta, Herberta Spencera, Johna Stuarta Milla a dalších.

Pokud chceme charakterizovat pozitivismus a jeho program je důležité si nejprve vysvětlit několik pojmů. Jedním z nich je prakticismus. Polští pozitivisté

si vyznačovali takové cíle, které byli schopni splnit.⁷ Byly reálné. Stát přirovnávali k živému organismu. Byla-li nemocná jen i jediná jeho část, ovlivnilo to celek. Stát nemohl dobře fungovat. Musely být „zdravé“ všechny jeho části.

Zastávali názor, že společnou prací docílí vytoužené svobody a dojdou k silnému autonomnímu Polsku. Ostatně právě termín „práce“ se v programu pozitivistů objevoval velmi často. Společná práce na základech byla pro ně východiskem z nynější těžké situace.

Zdůrazňovali i materialismus. Vycházeli z toho, že chudý národ se nemůže stát silnou a vlivnou zemí. Prosazovali svobodu jednotlivých složek obyvatelstva. Chtěli rovná práva pro všechny bez zřetele na majetek a původ. Každý měl mít stejnou možnost vzdělání, právo na život na rovnocenné úrovni.

Nemluvili však jen o výhodách. Podle pozitivistů měli mít všichni i stejné občanské povinnosti. Proto usilovali o emancipaci žen. Do společné obnovy chtěli zapojit i další významnou skupinu obyvatel - Židy.

V jejich programu se také objevovaly myšlenky utilitarismu, který vyzdvihoval hledání štěstí a prospěchu. Všechny jejich snahy směřovaly k tomu, aby lidé přestali plakat nad neúspěšným povstáním a zaměřili se na současnost, na hledání pozitiv v životě, na budování cest k novému svobodnému Polsku.

Co se týče literatury, zájem o poezii a tvorbu dramatickou za pozitivismu ustoupil.⁸ Čtenáři vyhledávali hlavně prózu, především povídku a novelu. Populární byla i dokumentární próza, například deníky a cestopisy. Spisovatelé potřebovali žánry, které co nejuvěrněji odrážely stav společnosti. Povídka a novela tuto potřebu plnila výtečně. Spisovatelé využili i v těchto žánrech jistou zábavnost, potřebné informace podávali lehčí formou, používali i hovorový jazyk, a tím se ještě více přiblížili ke čtenáři. Povídky a novely zobrazovaly nejen každodenní život, ale i jevy, které mnohdy tento život provázejí - ošklivost, hrůza, tragédie, ale i groteska. Tím jejich práce nepůsobily jen osvětově, ale dostaly i dramatický vývoj a spád.

V další, již pokročilejší fázi pozitivismu se povídka a novela dostala na vyšší úroveň. V dílech se začínaly objevovat pokusy o psychologickou analýzu.

⁷ MARKIEWICZ, Henryk: *Historia literatury polskiej. TOM IV. Pozytywizm*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 2010, str. 22

⁸ STAWAR, A. : *Pisarstwo Henryka Sienkiewicza*, Państwowy instytut Wydawniczy, Warszawa, 1960, str. 16

Spisovatelé se snažili lépe a především detailněji a důkladněji popsat své hrdiny, zasadit příběh do bohatšího rámu.

Výjimečnou úlohu měl v této době i tisk. Zčásti zastupoval tehdy zlikvidované kulturní instituce. Spisovatelé svá díla nejprve publikovali v novinách, časopisech, často i na pokračování. Čtenáře povzbuzovaly dobré příklady z povídek, lidé se bavili i humorem a satirou v těchto útvarech. Vše je inspirovalo k vlastnímu přemýšlení. Spisovatelé rádi své práce v novinách otiskovali, neboť věděli, že oproti knihám se dostanou k daleko širšímu okruhu lidí. A pak povídky a novely vycházely knižně s určitým zpožděním.⁹ V denících a časopisech ochotně přijímali dobré povídky a novely, vždyť i tam pracovali později známí spisovatelé a kritici. Po těchto žánrech byla v té době poptávka. V období pozitivismu vynikli právě prozaici, kteří získali praxi v novinách a časopisech.

Autoři ve svých dílech kladli důraz hlavně na tendenčnost a realismus. Každá práce musela splňovat obě tyto složky. Bylo důležité, aby vyhověla programu pozitivistů, přesvědčivě zobrazovala skutečnost a jasně a srozumitelně dávala informace čtenáři.

Spisovatelé své hrdiny koncipovali do dvou skupin, a to dětí a dospělých. Předně to byly děti. Právě dítě se v období pozitivismu stalo jednou z nedůležitějších postav povídek a novel. Děti totiž nejlépe symbolizují jakousi křehkost a nevinnost. Možná právě na těchto dětech je možné ukázat tragičnost situace, příběhu, ale i naději, která byla součástí programu pozitivistů. Svět dětí je konfrontovaný se světem dospělých. Druhou skupinou byli dospělí, kteří se snažili pomáhat jak dětem, tak i vytvářet základy pro budoucí rozvoj státu. Plnili důležitou roli i jako mentoři dětí, byli vzory, které měly děti následovat. Dospělí nezastávali pouze pozitivní složku. V novelách se objevovaly také negativní postavy. Jednalo se o lidi většinou u moci, kterou velmi často zneužívali. Příkladem může být novela *Antek*. Setkáváme se zde s postavou učitele, který své žáky místo učení využíval k fyzickým pracím ve vlastním domě. Tak na pozadí příběhů těchto postav, jejich zasazení do různých situací představili obraz tehdejšího Polska. Zároveň však ukázali cestu ven z této nepříznivé situace.

Významnými polskými pozitivisty byli mladí lidé, narození ve čtyřicátých

⁹ ILNATOWICZ, Ewa: *Literatura Polska drugiej połowy XIX wieku (1864 - 1914)*. Wydawnictwo TRIO, Warszawa, 2000, str. 21

letech, vzdělání publicisté, tvůrci zajímavých povídek a novel a později velkých románových děl. Pozitivismus je zastihl na cestě k budoucí velikosti.

Jedním z představitelů této generace je Henryk Sienkiewicz (1846 - 1916), student lékařství, práv a filologie, člověk mimořádně sečtělý, velký cestovatel, muž s velkou morální autoritou využívanou ve prospěch své vlasti, jeden z nejpřekládanějších polských spisovatelů, nositel Nobelovy ceny za literaturu v roce 1905, tvůrce velkých historických románů jako *Quo vadis?*. Obdobím pozitivismu prošel především v rané tvorbě jako autor výrazných povídek a novel.

Další mimořádnou postavou polského pozitivismu je Boleslav Prus (1847 - 1912). Velký polský prozaik a významný publicista, účastník lednového povstání 1863, za což byl vězněn, student matematiky a fyziky, autor, který od reportážních prací brzy dospěl k mistrovské realistické novele. Ale také tvůrce románu *Lalka* (*Loutka*), jednoho z vrcholných děl devadesátých let, autor s mimořádně vyvinutým sociálním citem. Právem je řazen k velikým autorům evropské literatury.

Eliza Orzeszkowa (1841 - 1910), prozaička, autorka sta čtivých povídek a série velkých románů z osmdesátých let 19. století zabývala se aktuálními otázkami postavení žen, asimilací Židů, problémy zaostalého venkova. Výrazně se vzdělávala, chápala nutnost velkých společenských změn, duch pozitivistického evolucionismu promítala i do svých děl. Významná je i její korespondence s velkými osobnostmi své doby.

V této práci se v dalších kapitolách zabývám novelami těchto autorů, díly, jejichž hlavními hrdiny jsou děti, díly, v nichž se odrážel program pozitivistů. Právě v těchto novelách si tito autoři připravovali půdu pro své pozdější romány.

Shrneme-li na závěr této kapitoly období pozitivismu v polské literatuře (1864 - 1890-1895), začínalo jistou tendenčností, v druhé polovině sedmdesátých let směřovalo k realismu, v osmdesátých letech ke kritickému realismu a v závěru již k naturalismu. V devadesátých letech přichází modernismus. A to je již jiná kapitola. Po úloze povznesení zaostalého venkova, po kritickém zobrazení skutečnosti se spisovatelé nových generací vrátili znovu k jedinci, k tradici, víře. Ze západní Evropy přišly nové myšlenky, nové podněty i do polské literatury.

2. Téma dítě v literatuře pozitivistů

Před pozitivismem se téma dítě v polské literatuře téměř vůbec neobjevovalo. Jedním z mála, kdo se dříve zabýval dítětem a jeho utrpením, byl polský básník Jan Kochanowský, který se svými žalostnými písněmi *Treny* snažil vyzpovídat ze smrti své dcery Uršuly. Hluboce prožíval ztrátu dítěte a právě svou poezií se s tím vyrovnával. Jinde motiv dítěte v literatuře v minulosti příliš často nenajdeme. Kdybychom to měli srovnat s českou literaturou, tématu dítěte se věnuje Tomáš Jiránek (a kolektiv) np. ve svém díle *Vše pro dítě! 1914 - 1918 (Válečné dětství)*. Ve své knize se zaměřuje na život v českých zemích za první světové války. Rozebírá téma války a školy, zdraví dětí. Věnuje se také tématu pracující děti, děti uprchlíků a děti vězněných¹⁰.

Teprve pozitivismus přišel s dítětem jako tématem a stavil je do popředí. Hlavním důvodem byla snaha pozitivistů zaměřit se na slabší, věnovat jim pozornost. Chtěli pomoci národnostním menšinám, přispět k emancipaci žen a pomoci slabším a chudým. Právě děti byly tou slabší skupinou ve společnosti. Dítě se nedokáže postarat samo o sebe, potřebuje péči dospělé osoby. Je závislé na soucitu i milosti společnosti. Pozitivismus bojoval za práva dětí. Autoři se zabývali zanedbaností a opuštěností malých hrdinů, křivdami na dětech.

Vybírali děti, aby zjednodušili chápání důležitých a velkých problémů tehdejší doby. Důvodem právě tohoto výběru dětské postavy v literatuře druhé poloviny 19. století byla snaha rozšířit vnímání společnosti o příběhy chudších obyvatel. A právě u nich byl osud dítěte pozitivisty považován za zvlášť tragický. Autoři si schválně volili příběhy ze všech částí společnosti, aby poukázali na velké rozdíly, které mezi nimi panovaly. Autoři ke svým hrdinům řadili rolníky, městské dělníky a další chudé.

Konec sedmdesátých let 19. století s nástupem nového období obohatil literaturu o nová témata, motivy a formy. Nejnižší část společnosti, rolníci, sedláci, řemeslníci a venkované, o které dříve nebyl zájem, se najednou objevili v centru

¹⁰ JIRÁNEK, Tomáš a kolektiv: *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914-1918*. Paseka, Praha, 2015, str. 3

pozornosti.¹¹ S nimi do literatury vstoupila postava dítěte. Mladí hrdinové, kteří ve většině novel nepřekročili hranici patnácti let, byli sice podle věku stále dětmi, ale životními zkušenostmi, tím co stačily zažít, byli už dávno dospělými. Většinou se jednalo o děti sedláků (*Tadeusz*), chudých vdov (*Antek*), švadlen (*Katarynka*), zchudlých zemanů (*Anielka*). Spojovala je podobná, ne-li stejná ekonomická a životní situace. Odlišovaly je například životní zkušenosti a to, jakým způsobem je zastihla bída nebo nemoc. Všem těmto dětem se nedostávalo patřičné péče a pozornosti od jejich opatrovníků a všech dospělých. Mladí hrdinové, nehledě na jejich nízký věk, si ve svých životech prošli tolika těžkými událostmi, že se často chovali, přemýšleli a uvažovali rozumněji, než většina dospělých osob kolem nich. Spojovala je neskutečná odvaha, nevinnost, citlivost a psychická síla.

Proč bylo toto téma natolik zajímavé? Výběrem tohoto motivu chtěli spisovatelé poukázat rovněž na to, jak jsou důležité všechny fáze života člověka. Fáze dětství, dospívání a dospělého života by měla být chápána rovnocenně. Co bylo novinkou od předešlé literatury, že spisovatelé stavěli dětství na stejnou úroveň jako dospělý život. Dětství, jako důležité období pro každého člověka, kdy se ve velké míře formuje jeho výchova, smýšlení a pohled na svět se nemělo podceňovat a přehlížet.

Náhly zájem o děti jako jedno z nejhlavnějších témat v literatuře období pozitivismu byl spjato s rozšířením oblastí, o které se spisovatelé začali vůbec více zajímat a zkoumat. Věnovali se lidem ze všech společenských vrstev. Už nezobrazovali pouze aristokracii, jejich bály, jak to bývalo dosud. Šlechta už nebyla ve středu zájmu. Nahradily ji další společenské vrstvy, do té doby opomíjené. Spisovatelé začínali psát o zemanstvu, zchudlé šlechtě a nejchudších občanech. Nechtěli malovat idealistický obrázek života, ale přinést čistou realitu. Do této doby spisovatelé jen „utěšovali“ čtenáře. Dříve spisovatelé svou tvorbou vybízeli všechny občany k válce o nezávislost. Po neúspěšném lednovém povstání 1863 si uvědomili, že násilím a válkou ničeho nedocílí. A tehdy přišel pozitivismus a s ním nové myšlenky a názory. Autoři byli poučeni zkušeností a zaměnili taktiku. Zaměřili se na práci a vzdělání.

¹¹ MARKIEWICZ, H. : *Historia literatury polskiej. Tom IV. Pozytywizm*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 2010, str. 118

S touto změnou vstoupil do literatury reálný obraz okolního světa. Spisovatelé si vzali za svůj vlastní úkol pravdivě zobrazit to, co viděli kolem sebe. Chtěli, aby se pravda dostala ke každému občanu v zemi. Proto se v té době značně rozvinula publicistika. Noviny, dostupné většině obyvatel, přinášely možnost tyto informace rozšiřovat. Tak se potřebné informace dostaly všude tam, kam měly. Ostatně většina spisovatelů své novely publikovala nejdříve v časopisech a knižně vycházely až později. Novely představovaly velmi přesný obrázek toho, jak tehdy lidé a právě hlavně děti žili. Ztělesňovaly jejich život, útrapy, neúspěchy, strachy, neschody s okolním světem a světem dospělých, ale nezapomínaly ani na radosti a sny, které sice nepředstavovaly velkou složku v příbězích, ale nadále důležitou.

Dalším cílem bylo, aby se do společenského dění zapojily i nejvyšší a nejbohatší vrstvy. Díky povídkám v novinách se lidé mohli dozvídat o hrozné situaci na vesnicích. Jedině bohatší obyvatelé mohli chudým lidem pomoci. Spisovatelé svými příběhy vzbuzovali soucit. Velmi dobře věděli, co dělají, jaké prostředky použít a jak dané příběhy představit, aby na své čtenáře co nejvíce zapůsobili. Dětské hrdiny spisovatelé vybírali zcela promyšleně. Co jiného dokáže každým pohnout než chudé, hladové, nemocné a trpící dítě, které potřebuje pomoci.

Na příkladu osudu křehkých dětí představovali důležité a velké problémy společnosti. Vybírali si situace a problémy, které nejvíce pálily tehdejší občany. Obsazením dětí do hlavních postav jejich příběhy získávaly ještě větší a silnější výpovědní hodnotu. Starosti, které jim autoři „nakládali“ na jejich slabá záda, se nám zdají ještě nesnesitelnější, než kdyby byly zobrazeny ve spojení s dospělými. Dítě nemá tolik síly, aby se vyrovnalo s úlohami v příbězích. Děti jsou slabé, závislé na pomoci a ochraně dospělých. Rodiče je po narození mají opečovávat, starat se o ně, vzdělávat a hlavně zasvětit do tajů světa. Předat jim důležité informace a zkušenosti, bez kterých se neobejdou. Děti zobrazené v novelách, buď rodiče neměly a když už je měly, tak rodiče na ně neměli čas. Po celodenní práci a snaze zajistit svým rodinám alespoň základní podmínky a opatřit jídlo, jim nezbyval čas ani síla, aby se zabývali výchovou svých dětí. Ty byly většinou odkázány samy na sebe. S pomocí dospělých počítat nemohly. Skoro hned po narození byly hozeny do velkého labyrintu, jakým je svět. Úplně samy musely přijít na to, jak to na světě chodí. Naučit se chránit sebe a uvědomit si to, že jsou vlastně závislé pouze samy na sobě. S tím, že je někdo povede za ručičku a bude jim opatrovníkem, ochráncem a učitelem, bohužel, počítat nemohly. A právě to se jim také, bohužel, často stává osudné (E. Orzeszkowa - *Tadeusz*).

Některé novely jsou přímo explozí citů (H. Sienkiewicz - *Janko Muzykant*) a právě takovou explozí přesně splňovaly svůj úkol. Spisovatelé měli silně působit na své čtenáře. Líčili příběhy, které by všemi otrásly a přinutily je k zamyšlení. Lidé si měli uvědomit, v jaké situaci se Polsko nachází. Bylo potřeba, aby jim došlo, že život na venkově nemá vůbec nic společného se životem ve městě. Nikdo o těchto věcech dříve moc nemluvil, a tak se skoro vůbec nic nevědělo. Spisovatelé byli tady zpravodaji. Předávali důležité informace. Bohatší lidé a ti, co byli vychováni ve větších městech, měli dostatečné vzdělání, anebo rozhodně větší než venkovští obyvatelé, si museli uvědomit, že bez jejich pomoci chudším lidem a hlavně bez jejich spolupráce se Polsko dál nepohne. Jinak by se životní úroveň nikdy nezlepšila. Bez rozvoje vzdělanosti a posílení hospodářské situace by Polsko jako stát pořád pokulhávalo. Bylo potřeba pracovat ve všech složkách státní správy, aby jednou mohla vzniknout silná a vyspělá země. Všichni museli začít spolupracovat. Jakákoliv práce přece neleží pouze na jednom člověku. Státu a jeho obnovy se to týkalo dvojnásob. Jejich úkolem a cílem bylo vybudovat stát pro všechny a ne jen pro jednu společenskou vrstvu.

Jaký byl vztah mezi dětmi a dospělými? Můžeme si vymezit pár typů. Jedním z nich je samozřejmě děti jako nástroj vykořisťování, ubližování a opomíjení dospělými. Tento typ v novelách převažuje. Setkáme se s ním np. v *Janko Muzykant*, *Antek* a *Anielka*. Nemůžeme se zaměřovat pouze na negativní stránky lze nalézt i ty pozitivní. Dalším typem proto jsou dospělí jako mentoři a vzory pro děti. Na tento profil narazíme o *A...B...C...* a *Katarynka*.

Můžeme se zeptat sami sebe, jestli existuje nějaký prototyp dětské postavy. Měli spisovatelé nějaký společný typ dítěte, kterým se vzorovali, a od kterého se jejich příběhy odvíjely? Když se nad tím tak zamyslíme, tak můžeme nalézt hned několik společných rysů. Jedním z nich bylo finanční zázemí dětí a jejich rodin. Většina dětských hrdinů pocházela z chudších vrstev a jejich finanční situace nebyla příliš příznivá. Další soudržností bylo místo, kde bydlely a prožívaly svá dobrodružství. Hlavním místem všeho dění v pozitivistické literatuře byla vesnice nebo malá města. Co se týče fyzických vlastností, většinou před sebou vidíme malé, hubené dítě, které kvůli nedostatku péče a patřičné stravy, vypadá slabě až nemocně. Co tyto děti ale odlišovalo od jiných „obyčejných“ lidí a vzájemně spojovalo? Bylo to nadání. Každé z nich vynikalo nějakým talentem, který z nich dělalo jedinečné. U *Janko Muzykant* to bylo hudební nadání, u *Antka* vložky k ručním pracím a vyráběním

figurek. Vytyčením pár společných vlastností nám tak vznikne náčrt neboli také prototyp dětského hrdiny pozitivistických spisovatelů.

Dítě zastává v novelách různé role. V dílech vystupuje jako hlavní postava, vedlejší postava, ale zároveň také jako vypravěč. Mnohdy do děje přímo jako vypravěč vstupuje. Této složky si budeme všimnout u jednotlivých novel a jejich analýz.

3. Novela

Novela jako speciální literární útvar se dostala na výsluní polské literatury v padesátých letech 19. století¹². Ze všech literárních forem totiž nejvíce odpovídala požadavkům pozitivistů. Nejlépe plnila funkci předání vybraných informací a nejreálněji představovala zvolené situace. Vedle toho jako tehdy populární literární forma danou realitu obohacovala o příjemné a zajímavé prvky, které čtenáře zaujaly. Nejdůležitější však byla její hlavní funkce - oslovit všechny společenské vrstvy a tím získat co nejvíce čtenářů. Tu splňovala stoprocentně.

Co si představíme pod pojmem novela? Krátkou, epickou literární formu. Zpravidla jednodějovou, s nepříliš širokým a složitým příběhem s malým časovým rozpětím. Jsou to miniobrazy, které autoři chtěli zachytit a svým čtenářům představit. Dalo by se říci doslova namalovat a představit jako živý obraz.¹³

Velký důraz byl u novely kladen na její tendenčnost a realismus. Objektivní zobrazení světa bylo stejně důležité jako pravdivé, nezkreslené příběhy, které si autoři pro své novely vybírali. Spisovatelé se s nově příchozí dobou ocitli na úplně jiném a dosud neznámém teritoriu. Snažili se co nejlépe přizpůsobit jak literatuře, tak i čtenářům. Nebyl to jednoduchý úkol. Romantismus a jeho mystické, temné, bouřlivé příběhy inspirované a fascinované exotickými, dalekými krajinami vystřídal realismus s pravdivým zobrazením každodenního života se všemi jeho nástrahami a obyčejnými starostmi. Autoři se báli, že představení čisté a strohé reality může být příliš drastické a čtenáře šokovat.

Jak už jsem dříve uvedla, novely představují nepříliš složitý příběh s jednoduchou dějovou linií, která je zpravidla narušena určitým dramatickým zvratem. Většinou jde o pohromy jako nemoci, nehody, finanční nesnáze, zápletky s právem, někdy dokonce až o smrt. Autoři v novelách moralizují a nenásilně se snaží přimět k zamyšlení. Každá z nich měla hlavně zaujmout, upoutat čtenářovu pozornost, ale také obohatit novými informacemi.

Intelektuální úroveň byla přizpůsobována odběratelům. Autoři používali hovorový jazyk, tj. jazyk běžné, každodenní mluvy. Nenajdeme zde žádné

¹² MARKIEWICZ, H.: *Literatura pozytywizmu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1986, str. 41

¹³ PRUS, BOLESŁAW: *Antek i inne opowiadania*, Doslov Józef Bachórz. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998, str. 482

zkrášlování či „přehnané“ literární figury (metafory atd.). Jazyk podobně jako témata a jiné složky odpovídal čtenářům. Novely měly působit nenuceně, jako příběhy, které si lidé navzájem mezi sebou vyprávějí (např. během návštěv či setkání). Musely být čtivé a také srozumitelné. Spisovatelé se snažili navodit tzv. iluzi reality. Dialogy, popisy lidí a věcí jsou jednoduché ale zároveň velmi obrazné. Nic v těchto novelách, které mají většinou rozsah deset až třicet stran, není zdlouhavé a zbytečné. Autoři chtěli své hrdiny vytvořit natolik pravdivě, aby lidem připadali jako opravdoví, živí lidé, kteří bydlí ve vedlejší domě či vesnici. Tím čtenáři prožívali příběhy mnohem intenzivněji. Autoři používali také to, co dnes nazýváme vnitřním monologem.¹⁴ Představovali vnitřní tok myšlenek hrdinů, který pomáhal čtenářům ještě více a lépe pochopit situaci. Čtenář neměl být pouze pozorovatelem, ale také přímým účastníkem. Autoři jej přímo nabádají ke spoluúčasti v jejich příbězích a následovných diskuzích a polemikách. To byl hlavní cíl spisovatelů. Svými díly nechtěli pouze zpříjemnit a zkrátit chvíle čtenářům, ale přímo je do své práce zapojit. Autoři předávali informaci a nabádali k dalšímu jednání. Další krok byl na lidech. Na nich záleželo, co se bude dál dít, jak s danými informacemi naloží, jestli si z četby odnesou něco důležitého a jestli jsou schopni i ochotni jednat a pomoci.

Témata, která si autoři vybírali, zahrnují velký rozsah situací. K hlavním patřila chudoba, nemocné a podvyživené děti, pocházející z vesnických rodin (Bolesław Prus - *Antek*, Henryk Sienkiewicz - *Janko Muzykant*). Jiní spisovatel zase objevovali děti zchudlé šlechty, která měla kdysi velký majetek, ale svou rozhazovačností o všechno přišla (Bolesław Prus - *Anielka*). Velmi často tu také čtete příběhy promarněných talentů, dětí nepochopených svým okolím, zesměšňovaných a šikanovaných (Henryk Sienkiewicz - *Janko Muzykant*, Bolesław Prus - *Antek*). V neposlední řadě se setkáváme i s nemocnými, zanedbanými dětmi, kterým pro nedostatek času a peněz není věnována patřičná rodičovská a lékařská péče (Bolesław Prus - *Katarynka*, Eliza Orzeszková - *Tadeusz*).

Ve snaze aplikovat požadavky pozitivismu do svých děl, autoři také moralizovali a kritizovali tehdejší společnost. Kritizovali hlavně jednu společenskou vrstvu- aristokracii. Marnotratnost a rozhazovačnost šlechty byla jedním z důležitých problémů, které Polsko trápilo. Žili v přepychu a využívali chudších obyvatel.

¹⁴ MARKIEWICZ, H.: *Literatura pozytywizmu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1986, str. 45

Najednou se ocitli v nové situaci a nemohli se přizpůsobit. Byli zadlužení, nuceni prodat veškerý majetek a málem „zaprodali“ i vlastní rodiny. Spisovatelé toto téma samozřejmě ve své tvorbě využívali mnohem intenzivněji a v daných situacích doprovázeli své hrdiny až na okraj. Příkladem může být *Anielka* Bolesława Pruse, kde po ztrátě veškerého majetku se rodina rozpadla a příběh končí velmi tragicky, smrtí hlavní hrdinky.

4. Analýzy literárních děl

4.1. Východiska analýzy literární děl

V této kapitole věnované analýzám vybraných novel tří autorů období pozitivismu se nejprve budu zabývat základními termíny, které jsou pro hodnocení a hlavně rozbor literárních děl podstatné.

Jak konstatuje Daniela Hodrová, dílo se stává literárním dílem ve chvíli, když jsou v něm přítomny určité typy uspořádání, kompozice, určité postupy, tradičně pokládané za literární¹⁵. Právě těmto určitým typům uspořádání, kompozici, postupům a dalším znakům se budu věnovat, abych jejich prostřednictvím mohla hodnotit vybrané novely a rozebírat je. Při tomto rozboru vycházím ze základní literárněteoretické práce Daniely Hodrové *Na okraj chaosu... Poetika literárního díla 20. století*.

Po této podkapitole budu analyzovat jednotlivé vybrané novely. V úvodu těchto analýz si všimnu jejich autora a pokusím se jej charakterizovat a zařadit do proudu polského pozitivismu.

Stavba literárních děl je literární teorií dána a zpracována. Každé literární dílo má svůj obsah a svou formu zpracování. Obsah i forma se vzájemně ovlivňují a působí na sebe. Obsah vyžaduje svou formu právě odpovídající danému obsahu.

Při hodnocení díla vycházíme z jeho struktury a všimáme si zvolené tematiky, kompozice díla a jazyka. Jednotkou členění a spojování v literárním díle je motiv. Téma je zpravidla tvořeno komplexem motivů¹⁶ „Nebyla náhoda,” píše Daniela Hodrová, „že se teorie motivů zrodila v 19. století – v pozitivistické éře, pro kterou bylo typické tvoření inventářů, parataktické řazení jevů.”¹⁷

Kompozice neznamena pouhé členění díla na textové úseky (tzv. vnější kompozice), ale i spojování slov, motivů, témat, významových i stylových kontextů, což je projevem vnitřní (někdy tzv. hloubkové) kompozice. Vnější kompozice je snadno určitelná, analyzovat vnitřní kompozici díla je nesmírně náročné a často

¹⁵ HODROVÁ, Daniela: *Na Okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. Století*. Torst, Praha, 2001, str. 26

¹⁶ Tamtéž, str. 738

¹⁷ Tamtéž, str. 724

značně subjektivní. Musíme ji porozumět, dobře interpretovat a především dobře pochopit ve vlastním vědomí.

Vrátím se ještě k základní jednotce stavby – k motivu. V různých textech „se chová” rozdílně, někde přispívá k budování smyslu, jindy k rozpadu. Motiv přichází do díla odjinud, ještě dílo dílem nečiní. Teprve syžet jako určitý typ uspořádání, jeden z aspektů kompozice literárního díla, je tvůrčím aktem. Spojuje motivy, nastoluje přetržitost a nepřetržitost, odhaluje souvislosti a nesouvislosti, jejichž výrazem je protiklad a jednota, jednota linie a křivky.¹⁸

A nakonec ještě jeden termín – fabule. Řada chronologických a kauzálně podmíněných událostí obsažených v díle.¹⁹ Autor z této fabule vychází a směřuje k syžetu, čtenář jde cestou opačnou, podle syžetu si sestavuje fabuli. A právě tady v tomto meziprostoru mezi fabulí a syžetem se odehrávají významové procesy, právě tady Daniela Hodrová vidí černou skříňku díla.²⁰

Vysvětlila jsem základní pojmy literární teorie, od ní se vrátím k vlastní analýze vybraných novel. Začneme Boleslavem Prusem a jeho novelou *Antek*.

4.2. Bolesław Prus

Bolesław Prus (1847-1912) patří mezi hlavní představitele pozitivismu v polské literatuře. Žil v době, která přinesla jiný pohled na literaturu a spisovatel dostal nový úkol. Měl přispět k vytvoření nového osvíceného společenství, které si bude vědomo své národní příslušnosti, a které bude připraveno bojovat o vlastní suverenitu. Většina děl, jež v té době vznikla, měla jasný úkol zdůraznit problém a následně přimět čtenáře k zamyšlení. Autoři museli zaujmout lidi tak, aby tito byli schopni začít jednat a mohli něco změnit.

¹⁸ HODROVÁ, Daniela: *Na Okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. Století*. Torst, Praha, 2001, str. 746-747

¹⁹ VLAŠÍN, Š. a kolektiv. *Slovník literární teorie*. ČS, Praha, 1978, str. 377

²⁰ HODROVÁ, Daniela: *Na Okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. Století*. Torst, Praha, 2001, str. 751

Bolesław Prus ze zastoupených spisovatelů období pozitivismu napsal nejvíce novel, neboť si tuto malou formu mimořádně oblíbil. Jeho styl psaní je spíše neutrální a působí nenuceně. Vybíral si dětské hrdiny, které konfrontoval s velkými problémy společnosti. Schválně volil děti, které svou naivností a nezkušeností působily vedle dospělých bizarně a nepřirozeně. Líčené situace tím gradovaly a byly mnohem více dramatičtější. Své hrdiny zobrazoval především z povahové stránky. Na pozadí názorů, dialogů a činů postav nechával čtenáři volnost, aby si vytvořili vlastní představu a názor.²¹ Autor zachycoval běžný život. Zaměřoval se na detaily a snažil se reálně zobrazit každodennost.

4.2.1. *Antek*

Autor si vybral smutné téma - osud a budoucnost venkovských dětí, které nehledě na jejich nadání neměly šanci na vzdělání a důstojný život. Je to příběh dětství a dospívání chlapce, syna chudé vdovy, která musela tvrdě pracovat, aby uživila sebe a své tři děti. Autor vedle hlavního motivu rozvíjí další, menší tematické složky. Mezi ně patří vesnice a jejich tehdejší negramotní obyvatelé, bída. Většina si nemohla dovolit posílat děti do školy. Ti, kteří prostředky na vzdělání pro své děti měli, netušili, že instituce, kam své ratolesti posílají, nebyly většinou příliš kompetentní. Rodiče vlastně tehdy nevěděli, co se ve škole dělo. Svým dětem moc času nevěnovali. Nepovídali si s nimi, nerozmlouvali s nimi o důležitých a vážných věcech. Většinou ani oni sami neměli vzdělání. Tím, že celý život strávili na venkově, kde pracovali na svých hospodářstvích a nikam necestovali, o mnoha věcech ani nevěděli. Když se jejich děti zvědavě na cokoli zeptaly, dali jim většinou pohlavek nebo je okřikli, ať se neptají na hlouposti a nejsou příliš zvědavé. Autor rozvíjí motiv dětí a jejich snů, pro které nebyly vhodné podmínky k realizaci. V novele se objevuje také tematika nemocí, které se v tehdejší době řešily namísto s lékařem s místními léčiteli. Jejich léčebné praktiky nebyly příliš bezpečné a úspěšné. Svým životem na léčitelské experimenty doplatila Antkova sestra Rozálie. Matka, aby ji zbavila horečky, strčila ji do trouby. Dítě zemřelo ve velkých mukách. Můžeme si povšimnout také narážek na roli ženy v tehdejší společnosti. Antkova matka na otázku

²¹ MARKIEWICZ, H.: *Literatura pozytywizmu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1986, str. 64-65

učitele, co její syn umí, odpovídá, že je přece žena, že netuší, co Antek umí a tyto věci ohledně výuky se jí netýkají. V příběhu se setkáváme také s motivem opilství. Kovář, ke kterému byl Antek poslán na výuku, tráví celé dny pitím v hospodě. Objevuje se zde rovněž motiv manželství. Starosta, již po třetí ženatý, si za svou novou družku vybral mladou slečnu. Když se nad tím zamyslíme, tak autor nám v příběhu představil většinu složek, kterými se pozitivisté ve svém programu zabývali - emancipací žen, negramotností, bídou. V novele se na příkladech se všemi těmito problémy setkáváme.

Dále se budeme zabývat obsahem. Obsahem chápeme souhrn skutečností, které jsou v literárním díle ztvárněny. Hlavní hrdina Antek byl od malička zvědavý. Zajímal ho svět a vše, co se venku děje. Všiml si všeho kromě hospodářství a práce na poli. Se zaujetím sledoval větrný mlýn, který se nacházel na druhém břehu Visly. Rád pracoval se dřevem a vyráběl malé figurky. Dělal různé věci - od malých větrných mlýnů až po domečky.²² Učení zvládal, všechno chápal velmi rychle. Bohužel doma, v hospodářství nebo na poli, matce s ničím nepomohl. Chodil pořád zamyšlený, s hlavou v oblacích a snil o větrných mlýnech. Matka s ním měla jen starosti. Proto se rozhodla poslat ho do školy, aby se alespoň vzdělával. Úroveň škol však byla velmi špatná. Antek se ve škole pořád dokola učil tři stejná písmena z abecedy. Většinu vyučování trávil s dalšími dětmi u učitele doma, kde děti musely uklízet a vypomáhat při domácích pracích a v hospodářství. Antek, jako neklidné a zvědavé dítě, dostával každý den ve škole výprask. Matka se nakonec rozhodla chlapce vzít ze školy. Nešlo jí ani o úroveň školy, ani o to, že učitel využíval děti jako otroky. Neměla peníze, aby chlapci dál školu platila.

V novele *Antek* se setkáváme s kompozicí lineární. Dílo je uspořádáno do takzvaných linií, které text člení od začátku do konce.²³ Novela není řazena do kapitol. Sestává z jednoho souvislého, na sebe navazujícího příběhu.

Motivy, se kterými se zde setkáváme, jsou statické. Odvíjí se přirozeně, postupně, s životními osudy hlavního hrdiny. Objevují se také motivy vedlejší, jako například platonická láska Antka k ženě starostově, nemoc sestry Rozálie.

²² LABUDA, Aleksander Wit: *Studium o Antku Prusa. Recepce, konstrukce, kontexty*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, 1982, str. 95

²³ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. století*, Torst, Praha, 2001, str. 395

Vztah dějových linií je rámcový. Úvodní motiv, osud mladého, talentovaného chlapce na vesnici bez perspektivy na lepší život, se slučuje se závěrečným motivem.²⁴ Antek se na konci příběhu ocitá ve stejné situaci jako na začátku. Vydán na pospas osudu, ho matka posílá do světa. Stojí před ním otázka, co se životem, ve kterém se zdá být dost ztracený. Lze také říci, že vztah dějových linií je rovněž řetězový. Jednotlivé epizody, události kolem vedlejších postav vždy navazují a jsou spjaty s postavou hlavní.

Postavy v novele můžeme rozdělit na ústřední a vedlejší. Mezi ty ústřední patří Antek a jeho matka. Vedlejší postavy jako učitel, starosta, kovář se v příběhu neustále promítají.

Čas vyprávění je simultánní. Autor vypráví příběh v čase přítomném, souběžně s dějem. V některých pasážích se setkáváme také s pozdější narrací. Vypravěč zde vystupuje v minulém čase. Když se zaměříme na vypravěče, lze ho zde rozdělit podle pár druhů. Podle gramatické osoby zde rozlišíme vypravěče v er-formě. Hlavní hrdina není zároveň vypravěčem. Podle narrativní roviny je v novele přítomný extradiegetický neboli také „vševědoucí“ vypravěč. Podle vztahu k příběhu si zde můžeme povšimnout vypravěče, který do děje nevstupuje a není jeho součástí.

Jazyková výstavba díla je velmi jednoduchá a srozumitelná. Autor používá jazyk tehdejší mluvy. Setkáváme se s mnoha hovorovými výrazy a slovními spojeními. Spisovatel využívá slang, dialekt a argot.

— *No, a kiedyż ty, chłopaku, opamiętasz się? Czy chcesz, żeby przez ciebie matka z głodu i z pracy zmarła? Przecie ona swoimi starymi rękoma nie wykarmi siebie i takiego jak ty draba, co próżnuje po całych dniach!...*²⁵

Autor, aby dílo oživil, často vkládá do vyprávění přímou řeč, která text oživí a čtenář si jednotlivé situace lépe představí.

V této novele Bolesław Prus zobrazil talentované dítě, které své nadání nemohlo nijak rozvinout.²⁶ Nikdo si nevšiml, jaké věci Antka baví a jaké mu opravdu

²⁴ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. Století*. Torst, Praha, 2001, str. 213

²⁵ PRUS, Bolesław: *Antek i inne opowiadania*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998, st. 4

jdou. Všichni kolem, jeho blízcí i cizí lidé, ho pouze od dětství využívali. Dívali se na něho jako na neschopné, líné dítě, které nic nedokáže. Přehazovali ho z místa na místo jako nepotřebnou věc a úplně zbytečného člověka. A přece, stačilo by jen chvíli se mu věnovat, vyslechnout ho, co si přeje, a co by chtěl dělat. Lidé se ho sice ptali, čím by chtěl být, až vyroste. Když jim odpověděl, že chce stavět větrné mlýny, tak se mu pouze vysmáli a ignorovali ho. Autor chtěl upozornit na to, že dětem v té době nikdo nevěnoval pozornost. Jednali s nimi jako s dospělými, protože od dětství musely pracovat stejně těžce jako dospělí, ale přitom se k nim chovali s odstupem a považovali je za malé a nikdy si nenašli čas je vyslechnout. V této novele autor obviňuje bohaté a dobře situované lidi z nemravného využívání a vykořisťování chudých. Autoři novel chtěli získat i pozornost vyšších vrstev, které jako jedny z mála mohly chudým dětem pomoci.

4.2.2. *Anielka*

Další novelou, kterou jsem z tvorby Bolesława Pruse vybrala, je *Anielka*. Je to příběh zchudlé zemanské rodiny, která se potýkala s dluhy a nakonec přišla o všechny majetek. Novela byla poprvé vydána v roce 1880 po částech ve *Varšavském Kuríru* (*Kurier Warszawski*) s původním titulem *Chybiona powieść*. Knižní vydání novely se objevilo až v roce 1885.

Autor si oproti předešlé novele *Antek* vybral naprosto odlišné téma. Anielka byla mladá dívka, která se na pokraji dětství a dospívání snažila najít své místo ve světě. Její dospívání bylo těžké, neměla před sebou jakýkoliv vzor, který by ji cestu usnadňoval.

Hlavní hrdinka Anielka byla třináctiletá dívka. Bydlela s rodiči a mladším bratrem Józefem na jejich panském dvoře na venkově. Její otec byl velmi přitažlivý, společenský, ale, bohužel, rozhazovačný muž. Kvůli němu a jeho neschopnosti podnikat a pracovat se rodina zadlužila a nakonec přišla o dvůr a celý majetek. Matka byla hypochondr. Celé dny byla doma zavřená, ležela v posteli a stěžovala si, jak je nemocná. S mladším bratrem Józefem od malička jednali jako s porcelánovou panenkou. Podle nich trpěl na „oslabení“ a nemohl se nijak namáhat, chodit ven a hrát si. Anielka byla dítě, které se narodilo ještě v době, kdy se její matka ráda bavila a

²⁶ LABUDA, Aleksander Wit: *Studium o Antku Prusa. Recepce, konstrukce, kontexty*. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, 1982, str. 164.

chodila na bály. O dceru se moc nezajímala. Staraly se o ni různé pečovatelky a chůvy. Otec Anielky byl velký záletník a rád si začínal románky dokonce i s jejími chůvami. Ty se jí samozřejmě pak tolik již nevěnovaly. Dá se říci, že se „vychovávala” sama.

Autor popisuje každodenní život této rodiny. Otec, který skoro vůbec nebyl doma, hypochondrická matka, „křehký” Józef a usměvavá Anielka. S postupem času a děje se seznamujeme s jejich příběhem a finanční situací. Otec zadlužil rodinu do takové míry, že nakonec dvůr v tajnosti prodal. Všechnen majetek, který měli a který právoplatně patřil jeho manželce, utratil. Dvůr z neznámých důvodů shořel. Děti a matka se musely přestěhovat do menšího a o poznání chudšího domu ve vedlejší vesnici. Zvyklí na jiné poměry se nedokázali s novou situací vyrovnat. Trápilo je i to, že je otec opustil. Matka se rozhodla odjet do Varšavy a prosit svou sestru o pomoc. Se smutkem nechala děti na venkově v opatrovnictví místního služebnictva. Józef zvládal nepřítomnost obou rodičů a pobyt na novém místě nejlépe. Anielka byla na tom úplně jinak. Nová situace ji rozhodně neprospěla. Ze smutku začala psát básně, uzavřela se do sebe a nakonec onemocněla. Jednoho dne si pro děti přijela baronka, známá jejich otce. Vzala si je k sobě do paláce a pro Anielku sehnala dva doktory, aby ji vyléčili. Ti se ale hádali, kdo má pravdu v diagnóze, a kdo bude dívku léčit. Anielka po tom, co se dozvěděla, že matka už nežije, vyčerpáním sama umřela.

V novele je důležitý vztah dvou postav - otce a Anielky. Dokud byla malá, byl její vzor. Nikdy nebyl doma a když měl přijet, děti se na něho moc těšily. Jejich vztah se však časem změnil. Anielka už nebyla dítě, dospěla a začínala si uvědomovat chyby svého otce. Přemýšlala o tom, kdo její otec doopravdy je. Byl to člověk dvou tváří. Neměl peníze na léky pro manželku a na jejich každodenní potřeby, ale přitom si každý den kupoval doutníky. Říkal, ať chudí pracují a nežebrají, přitom sám nepracoval a půjčoval si peníze od všech lidí kolem. Nakonec se zadlužil natolik, že byl nucen prodat zbylý majetek. Litoval svého chování a uvědomoval si, co udělal. Báł se, co si pomyslí Anielka. Docházelo mu, že již to není malé dítě, ale dospívající dívka, která dokázala sama přemýšlet a nikdo ji nemusel říkat, co si má myslet.

Boleslav Prus vytváří mozaiku motivů a z ní obraz. A tu se musím vrátit ke sloům Daniely Hodrové. „Nebyla náhoda, že se teorie motivů zrodila v 19.století – v pozitivistické éře, pro kterou bylo typické tvoření inventářů, parataktické řazení

jevů.”²⁷ Tímto řazením jevů sestavuje B. Prus svou výpověď. Kumulací jevů, spisovatel období pozitivismu zobrazuje, dokumentuje dobu i charakterizuje své hrdiny. A vytváří příklady pro čtenáře. Příklady chování.

Vrátím se znovu k postavě otce. Navenek působil jako dospělý, urozený pán, který se dobře oblékal, měl smysl pro humor a uměl konverzovat, ale uvnitř zůstal dítětem, které nedokáže přiznat chybu a nést důsledky. Nemyslel na nebezpečí a nepřipouštěl si důsledky, které postihnou nejen jeho samotného, ale i rodinu a další lidi. Napáchal velké škody a nestřeženě utekl z místa činu. Opustil manželku a děti. Zdálo se mu jednodušší utéct a potajmu prodat majetek anebo alespoň to, co z něj zbylo. Přišlo mu až nechutné a ponižující, že by měl utěšovat a uklidňovat manželku a děti, snášet pohledy sloužících a být osobně u toho, jak jim zabavují dům. Nebyl zvyklý na chudobu a role zkrachovalého mu přišla nepředstavitelná. Potřeboval vymyslet, kde a jak sežene nové bydlení pro manželku a děti a pak jim vše vysvětlí v dopise. Nedokázal se podívat do očí ani vlastní rodině. Snažil sám sebe uklidňovat a omlouvat vlastní počínání. Přesto ho přepadaly výčitky svědomí, že měl možná zůstat doma s rodinou. Báł se, že nemocná žena si sama neporadí. Největší strach však měl z toho, co na to všechno řekne Anielka. To ho trápilo nejvíce. Přemýšlel nad tím, jak bude vypadat v očích své dcery. Obával se, že změní mínění o vlastním otci.

Kompozice díla je lineární. Autor zvolil odlišné rozdělení díla jak v předešlé novele *Antek*. V *Anielce* se setkáváme s rozdělením příběhu do kapitol. Kapitoly na sebe volně navazují. V první se zabývá popisem hrdinky a okolí, ve kterém se pohybovala. V dalších kapitolách se blíže seznamujeme s hlavní hrdinkou a její životem a dalšími postavami příběhu. Ve třetí kapitole se autor na pozadí každodenního života vyjadřuje k tehdejší medicíně, k lidskému životu. Další kapitoly lineárně odvíjejí příběh rodiny. Můžeme sledovat, jak se jejich život postupně rozpadl.

Motivy, se kterými se v díle setkáváme jsou statické. Odvíjí se postupně s životními osudy hrdinů. Autor se primárně zabývá hlavními motivy, jako byla situace zemanstva po povstání, rozhazovačnost šlechty a vedle toho rozvíjí další linie jako například marnivost otce, hypochondrie matky.

²⁷ HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. Století*. Torst, Praha, 2001, str. 724

Vztah dějových linií je rámcový. Dílo dokážeme jednoduše rozdělit na úvod, život mladé slečny, který postupně míří k závěrečnému motivu, který končí tragicky.

Postavy samozřejmě rozdělujeme na ústřední a vedlejší. K hlavním patří Anielka, její bratr a rodiče. Vedlejší postavy, vychovatelka, nájemníci otce se do osudů hlavních postav promítají a průběžné jejich životem prostupují.

Čas vyprávění je simultánní. Příběh se odvíjí v čase přítomném souběžně s dějem. Můžeme si povšimnout, že vypravěč v přítomném čase v díle vystupuje jak v ich-formě, tak v některých částech se jeho role mění na er-formu. Chvillemi vstupuje přímo do děje a stává se hrdinou. Setkáváme se zde tak s extradiegetickým a intradiegetickým vypravěčem. Podle vztahu k příběhu si můžeme určit, že v díle vystupuje heterodiegetický a homodiegetický vypravěč.

Jazyková výstavba je opět jednoduchá a srozumitelná. Autor zvolil jazyk tehdejší mluvy. Setkáváme se často s přímou řečí, také v cizím jazyce.

*„- Assez! assez! Je ne veux pas ecouter cela!... Znowu interesa i pieniądze!”²⁸
(fr. - „Dost! dost! Nechci to poslouchat!... Opět obchody a peníze!”)*

Autor stvořil dokonalý portét třináctileté dívky. Zobrazil tu jak psychologický, tak i ekonomický konflikt. S dívčí naivitou a s dětským pohledem na svět vidíme problémy zemanstva, které se po povstání v roce 1863 nemohlo vyrovnat s novou situací. Zemané se potýkali s chudobou a úplně jinými okolnostmi, na něž ve svém dřívějším, bohatém životě nebyli zvyklí. Anielka byla roztomilá, hodná dívka s dobrým srdcem. Byla jediná, co se stýkala s chudšími obyvateli vesnice a nepřišlo ji divné přátelit se s dětmi sedláků. Jako dospívající dítě sledovala svět, který se před jejíma očima měnil. Její vlastní, dokonalý svět se přímo před ní rozpadl. Všechno, na co byla zvyklá a co ji přišlo jako samozřejmost, se jí najednou ztratilo přímo před očima. Její názor na společnost, lidi kolem a hlavně otce se časem změnil. Z malého dítěte se probouzela dospívající dívka, která chápala věci kolem sebe, a kterou tyto věci přímo udivovaly a děsily. Milující otec, kterého považovala za dobrého, čestného a dokonalého muže se projevoval jako líný, zlý a zbabělý člověk. Svět kolem ní, který byl plný zla, bolesti a bídy se jí nelíbil a sama se v něm ztrácela. Ze zdravého,

²⁸ PRUS, Bolesław: *Anielka*. Greg, Kraków, 2008, str. 22

veselého dítěte plného elánu se změnil v nemocnou, utrápenou a nešťastnou dívku, která nakonec vysílená podlehla nemoci a zemřela.

4.2.3. *Katarynka*

Třetí novelou Bolesława Pruse, kterou jsem vybrala, je *Katarynka*.

Autor si vybral naprosto odlišné téma než doposud. Zaměřil se na motiv, ve kterém hraje hlavní roli člověk, který se snažil přímo jednomu dítěti pomoci. Podává příklad, jakým způsobem bylo možné potřebným pomoci. Tentokrát se zaměřil na příběh se spíše pozitivním nádechem.

Nejdříve se seznamujeme s panem Tomášem, mecenášem, večně svobodným, starým mládencem a milovníkem žen. Většinu svého času trávil v práci u soudu. Druhou polovinu času věnoval ženám, se kterými se scházel. S postupem času se stal více uzavřený sám do sebe a věnoval se spíše zvelebování svého bytu. Sbíral různá umělecká díla a jeho byt připomínal přímo uměleckou galerii. Ze společenského muže, který byl proslulý pořádáním skvělých večírků, se stal postarší pán, který spíše než hudbu a ruch života vyhledával samotu, klid a pohodlí domova. Umění odjakživa zbožňoval, ale jednu věc přímo nenáviděl. Neskutečně ho dokázali rozčítit pouliční muzikanti. Jejich hudba mu připadala nevkusná, přímo vlezlá a otravná. Podplatil domovníka aby hlídal, že žádný muzikant se za žádných okolností nemohl dostat na dvůr domu, kde bydlel.

Vedle hlavní postavy se setkáváme také s vedlejšími. Naproti bytu pana Tomáše bydlely dvě ženy a osmiletá holčička. Malá slečna souseda ihned zaujala. Všimnul si, že veškeré dny trávil tím, že seděla opřená u okna a poslouchala zvuky venku. Nechápal, proč byla pořád zavřená doma a nehrála si s dalšími dětmi venku. Teprve jednoho dne, když ji opět pozoroval, pochopil, že dívka je nevidomá. Matka a teta, které ji vychovávaly, si na živobytí vydělávaly šitím. Byly chudé. Na vyšetření dcery neměly peníze, a tak nikdy nepodstoupila léčbu a doktoři neurčili přesnou diagnózu, co způsobilo ztrátu zraku.

Soused si všimnul dívky, jak pouze sedí smutně u okna. Scéna ho dojala. Přál si, aby pro ni mohl cokoliv udělat. Jednou se na dvůr, když měl službu nový domovník, který nevěděl nic o zákazu jednoho obyvatel domu, dostal hudebník. Začal hrát známé lidové písně. Pan Tomáš ihned vzteky vyletěl. Chtěl běžet a vyhodit muzikanta ven a domovníka pokárat, když si v záchvatu hněvu všiml, že holčička

odnaproti tančí, směje se a radostí přímo září. V tu chvíli se pan Tomáš úplně změnil. Ze zádumčivého, staršího pána, nenávidějícího lidovou hudbu se stal veselý stařík, který si dokonce začal pozpěvovat. Holčička a její radost v něm něco zlomily. Uvědomil si, jak by ji mohl pomoci. Od této chvíle podplácel domovníka, ne aby muzikanty vyhazoval, ale aby je přímo na dvůr volal.²⁹ Rozhodl se také, že vyhledá všechny doktory, na které má jako vlivný člověk kontakt. Chtěl holčičku co nejdříve objednat k očnímu specialistovi, aby ji vyšetřil a snad i začal léčit.³⁰

Mnoho lidí v té době trpělo nedostatkem peněz, a tak neměli dostatečnou lékařskou péči. Doktory a léky si mohli dovolit pouze ti bohatší. Chudým obyvatelům zůstávaly místní léčitelky a jejich někdy velmi radikální a nebezpečné metody (Bolesław Prus - *Antek*) anebo byli bez léčby. Lidé a hlavně děti velmi často umírali kvůli nepřilíš závažným nemocem. Bez léčby dokonce rýma, či kašel byly nebezpečné a často končily smrtí. Holčička z *Katarynky* je příkladem jednoho z dětí, kterým se nedostalo péče lékařů. Následkem nemoci a vyčerpání oslepla a nebyla jí poskytnuta žádná léčba. Jediná její naděje byla, že se jí zrak prostě časem vrátí. Šance to byla opravdu skoro nulová. Musela se pomalu smířovat s tím, že už nejspíš nikdy nebude její zrak opět v pořádku. Její matku a tetu hrozně ranilo vidět ji, jak ztrácí chuť do života a úsměv z tváře. Vychovávaly ji pouze ony dvě a nemohly jí poskytnout potřebnou lékařskou péči. Pracovaly skoro neustále, ale i tak by nikdy nevydělal dostatek peněz na léčbu.

Opět se setkáváme s lineární kompozicí. Text je členěn do linií od začátku až ke konci. Dílo není řazeno do kapitol, nýbrž je složen z jednoho na sebe navazujícího textu.

Motivy jsou statické. Autor nás na začátku seznamuje s hlavním hrdinou panem Tomášem. Líčí nám ve zkratce pár etap jeho života, od mládí až po dospívání a stáří. Do jeho života začleňuje holčičku, která ho vytrhne z jeho dosavadního života a dá mu nový podnět.

²⁹ PRUS, B.: *Antek i inne opowiadania - Katarynka*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998, str. 159

³⁰ PRUS, B.: *Antek i inne opowiadania - Katarynka*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998, str. 160

Vztah dějových linií je řetězový. Události na sebe navazují a jsou spjaty s hlavními hrdinou. Příběh se od úvodu postupně odvíjí až dochází ke gradaci. Na samém začátku nemůžeme čekat s čím nás autor překvapí.

Postavy můžeme jednoduše rozlišit a rozdělit na ústřední a vedlejší. Pan Tomáš a dívka se vysouvají na hlavní pole působení, zatímco ostatní obyvatelé domu a přátelé pana Tomáše zůstávají v pozadí.

Čas vyprávění příběhu je simultánní. S příběhem jsme seznamováni průběžně, současně s dějem. Autor využil retrospektivu pouze, když se vrací v čase a vysvětluje jak dívka oslepla. Hlavní hrdina není zároveň vypravěčem. Vypravěč vystupuje v přítomném čase a dále se přizpůsobuje ději. Podle gramatické osoby v příběhu rozlišíme narraci v *er*-formě. Podle narativní roviny je v příběhu přítomný extradiegetický neboli také „vševědoucí“ vypravěč. Nakonec podle vztahu k příběhu se setkáváme s heterodiegetickým vypravěčem, který do děju nevstupuje.

Jazyková výstavba je opět, jak je pro pozitivistickou tvorbu typické, jednoduchá. Autor se vyjadřuje srozumitelně. V novele je ve velké míře přítomna přímá řeč. Používá hovorové výrazy, skloňování a koncovky používané v běžné mluvě té doby.

— *Sluchajże, Kazimierzu!*³¹

— *Glupiś, mój kochany! — rzekł mu dobrotliwie pan Tomasz.*³²

Nedozvídáme se, jak příběh přímo skončí. Autor nás nechává, abychom si konec domysleli každý sám. Můžeme pouze diskutovat o tom, jak se budou věci dále odvíjet a jestli se holčičce zrak vrátí. S pomocí pana Tomáše její šance na uzdravení jednoznačně stoupá.

Dívka z příběhu byla výjimečným dítětem. Nestěžovala si, nelitovala sama sebe. S hrdostí se stavěla svému postižení. Tím si získala sympatie a srdce pana Tomáše. Jako každé dítě byla zvědavá a chtěla poznávat svět. Byla bohužel nevidomá, a tak byly její možnosti značně omezené. I když se nemohla vyvíjet a hrát

³¹ PRUS, Bolesław: *Antek i inne opowiadania - Katarynka*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998, str. 159

³² PRUS, Bolesław: *Antek i inne opowiadania - Katarynka*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998, str. 164

si jako jiné, zdravé děti, neztrácela naději, že bude zdravá a zrak se jí vrátí. Přes nástrahy, které jí život postavil na cestě už v tak mladém věku, se je snažila zdolávat z úsměvem a doufat v lepší zítřek. Jako každý člověk, měla slabší chvílky, kdy ji její smutky doženou. Snažila se vyhledávat maličké radosti v každodenním životě. Rozveselit ji dokázal pouhý šum stromů, listů a ozvěny kroků obyvatel domu.

4.3. Henryk Sienkiewicz

Druhým významným spisovatelem období pozitivismu, kterého jsem si vybrala, je Henryk Sienkiewicz. Henryk Sienkiewicz (1846 – 1916), autor řady vynikajících novel, přistupoval k jejich tvorbě jinak než Bolesław Prus a Eliza Orzeszkowa.

Zaměřoval se spíše na celkově obecné vyznění novel. Zajímalo ho, jak text zapůsobí na čtenáře. K tomu využíval emoce a sentiment. Omezoval popisy prostředí. Jeho novely působí jako vyzrálá tvorba. Humor střídal s dramatickým napětím. Obě složky by se mohly zdánlivě navzájem rušit. Je tomu přesně naopak, novely tímto způsobem získávají na atraktivitě a čtenáře k četbě přitahují. Všechny autorovy texty ze začátku působí klidným dojmem. Během čtení máme pocit jakoby nám někdo vyprávěl příběh, který někde zaslechl. Přibližně v polovině však nastává zcela nečekaný zvrat. Děj zrychlí, dostane se do větších obrátek, a tím získá na dramatičnosti. Z poklidného obrázku vesnického života příběh vygraduje do bezmála tragických rozměrů, které čtenář ze začátku vůbec nečekal. Jedním z charakteristických rysů autorova rukopisu a jeho předností je tato schopnost vytvořit krátký příběh, který čtenáře zaujme, upoutá jeho pozornost k palčivým problémům Polska, jež autor předkládá čtenáři velmi jednoduše a srozumitelně. Čtenář si zase z četby odnáší ponaučení, nové informace a námět na zamyšlení. Autor tímto postupem přesně plnil svůj úkol, který si stanovil - zaujmout a „popostrčit“ k jednání. I když by příběhy mohly někdy působit chaoticky, nikdy neztrácejí jistou harmonii, logiku a stylistickou korektnost. Co se týče témat, tak autor si vybíral z velké škály motivů. Mezi hlavní patřily obraz sedláckého života, patriotismus, nesouhlas s anexí Polska, nesympatie k velmocím, které jeho rodnou zem okupovaly, bída a neštěstí hrdinů.

4.3.1. "Janko Muzykant"

Z mnoha autorových novel jsem zvolila dvě, *Janko Muzykant* a *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*. Jako první se budu věnovat novele *Janko Muzykant*.

Novela se poprvé objevila v *Kurierze Warszawskim* v roce 1879. *Janko Muzykant* je nejsentimentálnějším dílem autora. Novela se brzy po vydání (1889) stala velmi populární nejen v Polsku, ale zaujala i v zahraničí.³³

Autor si jako téma vybral chlapce, který se s životními nesnázemi potýkal už od raného dětství. Narodil se jako malé a slabé dítě. Nikdo mu ani nedával příliš velkou naději na dlouhý život. Všichni z jeho okolí očekávali, že brzy zemře. Zdání ale velmi často klame a tak tomu bylo i v tomto případě. Chlapec od začátku o svůj život bojoval a jen tak se nevzdával.

Rozsahově je novela nejkratší ze všech, které jsem ke své práci vybrala. Má pouze pár stránek. Kompozice díla je lineární. Text není řazen do kapitol, pouze do linií, které text zcelují do souvislého příběhu. Svým krátkým rozsahem přispívá ke koncentrovanosti novely. Autor se zaměřuje na jednoho zásadního hrdinu a jeden zásadní motiv. Motivy jsou v novele statické. Příběh se odvíjí přirozeně a postupně. Od začátku až do konce nás autor plynule provází příběhem a životními osudy malého hrdiny. Jelikož je novela rozsahově krátká, tak i motivy jsou omezené. Podobně jako Bolesław Prus v novele *Antek* rozvíjí H. Sienkiewicz téma promarněného talentu a ignorace lidí. Vedle hlavního hrdiny se promítají méně výrazné, vedlejší postavy - matka, soudce, muzikant.

Autor v úvodu novely popisuje Jankovo narození a poté ihned přechází do doby, kdy bylo chlapci již deset let. Podle spisovatelova popisu si můžeme představit hubeného, malého, opáleného chlapce s nafouklým břichem a propadlými tvářemi. Měl světlé vlasy a velké, vypouklé oči.³⁴ Intelektuálně za ostatními dětmi lehce zaostával. Rodina do něho nekládala příliš velké naděje. V jedné věci však již od útlého dětství vynikal. Měl velmi vyvinutý hudební sluch. Reagoval na jakýkoliv zvuk, melodii, dokonce pouhý šum stromů. Hudbu slyšel všude. Šum větru, zpěv ptáků, hmyz, hospodářská zvířata - všechno mu připomínalo krásnou melodii nebo

³³ KRZYŻANOWSKI, Julian: *Kalendarz Życia i Twórczości Henryka Sienkiewicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1954, str. 104

³⁴ SIENKIEWICZ, HENRYK: *Janko Muzykant*. Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 1997, str. 3

píseň.³⁵ Matka ho nemohla brát sebou v neděli do kostela. Na každé mši, když se rozezněly varhany, Janko se natolik vcítil do hudby a rozrušil, že se pokaždé rozplakal. Byl to velmi citlivý chlapec a jeho matka se za něj kvůli tomu styděla.³⁶ Velmi často ho za to i trestala. Ostatně fyzické tresty byly tehdy u nich doma a v celém Polsku na denním pořádku. Nadávky, poučování a bití představovaly více méně jedinou formou „komunikace“ rodičů se svými dětmi. Pozitivistický hrdinové, se kterými se v novelách setkáváme nezapadali do průměru. Můžeme si všimnout, že vždy měli něco, co je činilo jinými než ostatní. U Janka to bylo hudební nadání, u Antka plastický talent. Tyto dary jim ale jejich již tak těžké životy neusnadňovaly, ba naopak ještě více ztěžovaly. Nepochopení vyčnívali a zůstávali vyčleněnými z kolektivu.

Chlapec si pro své zaujetí pro hudbu vysloužil pejorativní přezdívku Janko Muzykant. Obyvatelé vesnice, ve které bydlel, ho často vídali zasněného a jakoby v transu. Přišlo jim to komické, a proto mu dali přezdívku, která ho měla zesměšňovat. Zdálo se jim podivné, že je tak zaujatý hudbou, když o ní nic neví. Podle nich to byl „muzikant“, který poslouchá zvuky přírody a zvířat.

Jak to často v těchto novelách bývalo, jeho láska k hudbě a i slabost se pro mu staly osudné. Jednoho večera v touze prohlédnout si housle místního muzikanta zblízka, vloupal se k němu domů. Majitel chlapce nachytl. Druhý den ho postavili před soud jako nějakého obyčejného zločince. Autor velmi detailně a obrazně popisuje moment, kdy se chlapec vloupal do cizího domu. Pomalu a se zatajeným dechem se blíží k onomu vysněnému hudebnímu nástroji. Je to ta nejdramatičtější scéna v celé novele. Pravděpodobně to byla i nejdůležitější chvíle v životě Jankově. Všichni z okolí považovali malého chlapce za zloděje a nepřišlo jim ani trochu zvláštní, že ho soudili jako dospělého člověka, i když mu bylo pouhých deset let. Za trest ho nechali zbít, aby si svůj přestupek navždy zapamatoval.

Opět se setkáváme se situací, v pozitivismu rozšířenou, zacházení s dětmi jako s dospělými. Za pouhou zvědavost soud a pak i krutý trest. Co je u novel příznačné a čeho si můžeme všimnout, je to, že autoři představovali děti na stejné úrovni jako dospělí. Jejich okolí s nimi nejednalo jako s dětmi, ale ihned jako s dospělými lidmi.

³⁵ SIENKIEWICZ, H. : *Janko Muzykant*. Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 1997, str. 4

³⁶Tamtéž, str. 5

Setkáváme se se situacemi, které působí velmi bizarně. Příkladem může být právě scéna, kdy desetiletý chlapec stál před soudem jako obyčejný zloděj. Bezstarostné dětství, které má být bezstarostným časem, nemá v období pozitivismu žádné místo. Následky byly tak velké, že za dva dny zemřel.

Pár dnů po chlapcově smrti se ke svému dvoru ve vesnici vrátila z cest po Itálii místní šlechtická rodina. Autor ironicky vkložil útržek jejich rozhovoru, který se týkal krás Itálie, vyhledávání místních talentů a následné podpory těchto nadaných osob.

(...) *Que beau pays que l'Italie. I co to za lud artystów. On est heureux de chercher la-bas des talents et des les protéger...* (fr.) (...) *Jakim pięknym krajem są Włochy. Szczęściem jest wyszukiwać tam talenty i popierać je.* (pl.) (...) ³⁷

Ironické a zároveň tragické je to, že nemuseli jezdit do daleké Itálie. Stačilo se pouze trochu poohlédnout kolem sebe, doma. Tímto dialogem uzavírá děj. Vystihuje přesně to, co po přečtení pocítujeme. Jsme opravdu tak zaslepení? Nevšímáme si věcí, které jsou blízko nás.

Vztah dějových linií je rámcový. V úvodu nás autor seznamuje s hlavním hrdinou, který už od raného dětství neměl krásné vyhlídky na hezký život. Předpovědi mnoha ostatních lidí se bohužel splnily, příběh ke konci graduje až k tragickému vyústění, k smrti hlavního hrdiny.

Čas vyprávění je simultánní. Autor vypráví příběh v čase přítomném. Nevyužívá retrospektivy, nýbrž plynule postupuje s dějem kupředu. Vypravěč vystupuje v minulém čase. Podle gramatické osoby je v díle přítomen vypravěč v erformě. Hlavní hrdina zde není vypravěčem. Podle narrativní roviny rozlišíme extradiegetického vypravěče neboli také „vševědoucího“ vypravěče. Podle vztahu k příběhu se setkáváme s vypravěčem, který do díla nevstupuje a není jeho součástí. Je pouhým pozorovatelem, který nám objektivně podává příběh.

Jazyková výstavba je ze všech novel, se kterými jsme se doposud setkali, nejjednodušší. Autor využívá slang, dialekt a argot a slovní spojení, která jsou typická

³⁷ SIENKIEWICZ, H.: *Janko Muzykant*. Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław, 1997, str. 9 (*"Jak krásnou zemí je Itálie. Je přímo štěstím vyhledávat tam talenty a podporovat je"*.)

pro méně vzdělané lidi. Setkáváme se s mnoha zjednodušeními, zkracováním a skloňováním typickým spíše pro obyvatele vesnic a hovorovou mluvu.

— *Dajta* — *powiada* — *to zapalę nad wami gromnicę,*
— *Ba!* — *powiada druga.* — *A chłopaka to zara trza ochrzcić;*
— *Ja ciebie „krzcę” w Imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego i daję ci na przezwisko Jan, a teraz-że, duszo „krześcijańska”, idź, skądeś przyszła. Amen!*

Janko Muzykant je pouze dalším smutným příběhem promarněného života mladého člověka. Setkáváme se tu s kritikou romantismu a generace předcházejících autorů, což byl jeden z úkolů pozitivistů. Z děje nám zůstává pachut' přílišné fascinace cizími zeměmi a přílišné neznalosti země vlastní.

4.3.2. *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*

Další novelou Henryka Sienkiewicze, na kterou jsem se zaměřila, je *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*. Motiv, který zde autor využil a rozvedl je postavení dětí ve školách během německo-ruské okupace (tzv. dělení Polska, okupace polského území Pruskem a Ruskem 1795 – 1918). Germanizace a rusifikace byly jedny z hlavních složek utlačování Poláků cizími národy během anexe. Děj se odehrává v Poznani. Autor nám představil, jak běžné školy v té době fungovaly.³⁸ Šikanování, večné nadávky a úrážky polských občanů byly na denním pořádku. Děti byly psychicky týrané. Neustálé výhružky, pokud nebudou mluvit dobře a pouze německy, tak budou ze škol vyloučené.

Seznamujeme se s osmiletým Michalem Jeho situace doma byla složitá. Po smrti otce ho a jeho mladší sestru vychovávala pouze matka. Matka a sestra po tom, co byl Michal poslán do školy v Poznani, zůstaly na vesnici. Michal bydlel ve městě se svým soukromým učitelem panem Wawrzyńkiewiczem, který chlapci pomáhal každý den s úkoly a návaľem každodenního učení. Děti byly pod velkým tlakem jak rodin, tak okolí. Rodiče do nich kladli veškeré své naděje. Děti tak žily v neustálém stresu, že je vyhodí ze školy a že zklamou své rodiče. Neměly čas na zábavu, běhání

³⁸ KRZYŻANOWSKI, Julian: *Kalendarz Życia i Twórczości Henryka Sienkiewicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1954, str. 114

po dvoře ani na jiné běžné dětské aktivity. Rovněž Michal byl pod neustálým tlakem, věděl jaká odpovědnost ho tížila. Nemocná matka totiž doufala, že se chlapec vyučí, v budoucnu dosáhne úspěchu a své rodině pomůže. Chlapec se bál, že pokud se nebude učit a dostávat dobré výsledky, zklame sestru i matku a její zdravotní stav se kvůli rozrušení ještě zhorší.³⁹ Přes to, že se snažil, ve škole mu nadávali, že tvrdě a svědomitě nepracoval, nebyl schopný se naučit pořádně německy a měl polský přízvuk. Každý den musel poslouchat, jak urážejí Polsko, polský národ a jazyk. Nedokázal pochopit, odkud se všechna ta nenávist německých profesorů bere. Doma ho odjakživa učili, že bližního má milovat a respektovat. Všechno k čemu byly děti vychovávány, bylo ve škole vyvráceno. Na místo lásky, klidu a vzájemné úcty nastoupila agrese, výsměch a ponižování. Nejenom děti, ale všichni museli žít v neustálé přetvářce. Nemohli nic udělat, bez toho aby to nebylo pochopeno špatně a mnohdy i jako možná vzpoura. Polský jazyk byl téměř zakázaný a dorozumívat se museli pouze v němčině. Případné omyly byly bez výjimky trestány, ať k nim došlo naschvál či neúmyslně. Proti agresi vůči Polsku nemohli podniknout žádné radikální kroky. Z minulosti si odnesli ponaučení, že vzpourou a povstáním nic nedocílí. Zbývalo jim pouze se podřídit, čekat a doufat v lepší zítřek.

Chlapec každý neúspěch a špatnou známku snášel velmi zle. Špatné známky ale většinou převažovaly a němečtí profesori byli vůči němu zaujatí stále více. Nepomáhaly ani hodiny každodenního doučování s panem Wawrzyńkiewiczem. Jeho prospěch se neustále zhoršoval. Sám učitel ho několikrát přistihl, jak si v noci ještě jednou opakuje učivo na druhý den. S příchodem Vánoc a pololetního hodnocení domů donesl špatné zprávy. Ze školy se ho přes veškerou jeho snahu vyloučili. Michal dostal v noci horečku, onemocněl na zánět mozku a po pár dnech umřel.

Fyzické vyčerpání, psychický stres a velká odpovědnost, která chlapce tížila, ho dostihla a dítě tak velkou zátěží neunesl. Nikoho jeho situace nezajímala. Všichni ho brali jako lenocha, který dokonce vzdoroval a odmítal mluvit německy. Hlavním problémem chlapce nebyla lenost, ani to, že by byl hloupý, ale stres. I když se učil dlouhé hodiny a látku velmi dobře pokaždé ovládal, stačilo, aby ho profesor vyvolal a on nervozní všechno ihned zapomněl a nedokázal nic říci. Kdyby ve škole panovala klidná a příjemná atmosféra, děti by neměly problém odpovídat a patřičně studovat.

³⁹ SIENKIEWICZ, H.: *Nowele współczesne, Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1949, str. 4

Zastavím se ještě u tohoto závěru - smrti hlavní postavy. Jak novelu charakterizuje Hrabák, je to „v oblasti kompoziční jednoduchá fabule s jednou hlavní změnou situace (dodávám odchod chlapce do školy v Poznani) a syžet je zaměřen na neobvyklé, nečekané zakončení. Celá novela je komponována z hlediska tohoto vrcholného momentu (pointy) ⁴⁰. Vše k tomuto konci směřuje, ač nikdo právě takovou tragedii neočekává. Smrt jako následek přepracování a fyzického vyčerpání čtenářem otřese.

Autor chtěl zdůraznit, že za neúspěchy nemohly děti samy, ale to jaká byla celková atmosféra ve škole, doma a hlavně v celém Polsku. Lidé, kteří jim neustále nadávali a vyhrožovali, je nemohli patřičně vzdělávat. Děti, školu a profesory můžeme chápat jako stát. Děti stejně jako celá země se zastavily na bodu mrazu. Jak intelektuálně tak ani fyzicky se nemohly vyvíjet. Byly neustále hlídané, zastráňované a trestané. Tímto způsobem se autoři snažili vyložit své názory. Srovnávání dětského organismu s celkovým stavem národa bylo velmi výstižné. Všechno kolem nich se odráželo na jejich zdraví a vývoji. Děti, dospělí podobně jako celý stát neměli možnost správného rozvoje.

Vedle hlavní postavy hraje v novele důležitou roli pan Wawrzynkiewicz. Je zde takovým příkladem naděje, příkladem člověka, který jako jediný byl vůči chlapci spravedlivý a trpělivý. Autor ukázal, jací lidé byli v Polsku potřeba. Profesor vzpomínal na své dětství a uvědomoval si, že i když se sám musel hodně učit a těžce pracovat, tak nikdy nebyl v situaci jako Michal. Užíval si dětství a mládí., byl zdravý a nic ho příliš netrápilo. Zdůrazňoval, co bylo nejdůležitější byl a to „svobodný. „ (...) zresztą byłem swobodny jak ptak i nie dbałem o nic”.⁴¹ Jsou to pouze maličkosti a nenápadné narážky, ale v každé novele nalezneme momenty, kdy hrdinové vzpomínají na dřívější dobu, kdy bylo Polsko svobodné. Stačí pouze trochu zapátrat mezi větami a názory autora z nich zřetelně vyplývají. Lidé doufali, že někdy budou opět nezávislí a utlačování nastane konec. Právě věda a vzdělání jako jeden z požadavků pozitivistů měl být jedním z východiskem pro budoucí Polsko. Studium by

⁴⁰ HRABÁK, Jozef: *Poetika*, Praha, Československý spisovatel, 1973 str. 59

⁴¹ SIENKIEWICZ, H.: *Nowele współczesne, Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1949, str. 5

nemělo být utrpením. Hlavním cílem pedagoga je, aby svého žáka vedl, ukázal mu správnou cestu. Tuto cestu by se mu měl snažit zpříjemnit; měla by být klidná a ne rozbitá a plná výmolů. Studenti by neměli žít pod tlakem. Výchovné metody, které používali němečtí učitelé, byly nepatřičné a bezvýsledné. Všechno, co se děti naučily doma, bylo ve škole ničeno a vyvráceno.

Kompozice díla je opět lineární. Novela není členěna do kapitol, ale sestává z jednoho souvislého textu. Celý text jak nám napovídá sám titul, je psán formou deníku, vzpomínek profesora.

Motivy jsou statické. Autor postupně rozvíjí témata jako byla škola, věda, role učitele, vztah syna k matce, Polsko a jeho postavení v době okupace, dítě a nároky, které na ně rodiče v té době kladli jako naděje do budoucna. Občas se objevují motivy vedlejší, jako np. byla platonická láska pana Wawrzyńkiewicze k chlapcově matce.

Vztah dějových linií je řetězový. Postupem času a s odvíjením se příběhu, se seznamujeme s chlapcem blíže a jsme do jeho situace více začleňováni. Opět jako v *Anielce* Bolesława Pruse nás autor překvapí koncem příběhu, který nečekaně vygraduje až k smrti hlavního hrdiny.

Mezi ústřední postavy patří Michał a pan Wawrzyńkiewicz. K vedlejším se začleňuje chlapcova matka, sestra, učitelé ze školy. Je to poprvé, co v hlavní roli stojí dvě osoby. Michał je sice hlavní postavou, od které se celý příběh odvíjí, ale pan Wawrzyńkiewicz plní v příběhu tak velkou roli, zároveň jako účinkující a jako vypravěč, že ho nemůžeme zařadit do postav vedlejších.

Autor využívá narraci v minulém čase. Vypravěčem je postava pana Wawrzyńkiewicze. Poprvé se ve vybraných analýzách setkáváme s vypravěčem v ich-formě a intradegetickým vypravěčem, který je zároveň postavou v příběhu. Homodegetický vypravěč, který se objevuje v novele, vystupuje v příběhu přímo jako protagonista ale i jako svědek. Z jeho líčení máme pocit, jako by události sledoval z povzdálí a čtenáři je následovně předával.

Jazyková výstavba oproti předešlým novelám je na vyšší jazykové úrovni. Bude to tím, v jakém prostředí se příběh odehrává. Na místo vesnice, jak to bylo doposud, se ocitáme ve městě. Dalším důvodem bude také téma, které autor zvolil a to školství. Vypravěč je profesorem, a tak jazyková úroveň odpovídá i jeho profesi. Hovorové výrazy a dialekt střídá spisovná polština. Dokonce Michał jde svým projevem příkladem a nezapomíná nikdy svého profesora oslovovat Pane.

— *Drogi panie!* — *wolał złożywszy ręce.* — *Mama nie wie, że na Wszystkich Świętych dają stopnie, a do Bożego Narodzenia może Pan Bóg zmiłuje się nade mną.*⁴²
— *Panie* — *odrzekł, uśmiechając się* — *powtarzam wszystko od początku; muszę jutro dostać celujący...*⁴³

Novela *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela* není však jedinou novelou, která se zabývá tématem postavení dětí ve školách a školstvím celkově v Polsku za doby německo-ruské okupace. Henryk Sienkiewicz si podobné téma zvolil také v další novele *Z pamiętnika korepytora*.

5.

5.1. Eliza Orzeszkowa

Významnou autorkou, kterou jsem si do této práce z žen spisovatelek období pozitivismu vybrala, je Eliza Orzeszkowa. Představím její dvě novely *A...B...C...* a *Tadeusz*.

Eliza Orzeszkowa (1841 – 1910) ve své tvorbě spojuje dvě roviny - ideologickou a uměleckou. Její popis reality ji odlišuje od ostatních autorů. Spisovatelka nahlíží na svět z ženské perspektivy. Snažila se aplikovat své postoje jak k ženám, jejich postavení, roli ve společnosti, osobnímu a intelektuálnímu rozvoji a k adaptaci na nové poměry, tak i k vystupování zemanských a sedláckých rodin ve společnosti. U hrdinů zdůrazňovala intelektuální rozvoj člověka, hlavní místo přisuzovala vůli a úmyslu. Náruživost a vášeň se dostává spíše do pozadí. Hrdinové pociťují neustálou touhu projevovat se a pomáhat druhým. Pohání je potřeba vykonávat dobré skutky. Velkou část textu věnovala autorka popisu prostředí. Vyprávěč tu měl hlavní roli. Eliza Orzeszkowa konfrontovala dvě odlišné vrstvy obyvatel, aristokracii a sedláky. Na pozadí příběhů sledujeme obě složky, které nenuceně ale čitelně srovnává. Představení chudé rodiny sedláka a oproti tomu

⁴² SIENKIEWICZ, H. *Nowele współczesne, Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1949, str. 3

⁴³ Tamtéž, str. 8

majetné rodiny působí o to větším dojmem. Život sedláckých rodin a její inspirace lidovou kulturou převažuje u autorky právě v jejích novelách.⁴⁴

Právě kolem roku 1880 dochází v díle Orzeszkové k významnému obratu. Od prostředí vyšší a drobné šlechty, proniká spisovatelka do selského prostředí. Zároveň s touto tematikou obrací se k důslednější metodě realistické. Mluvila o tom, že nechce psát podle fantazie, nýbrž chce především „vidět, slyšet, dotýkat se“. I když realismus Orzeszkové ještě často ustupuje literární stylizaci, přece v těchto osobních přiznáních vidíme záměrné zaměření ke skutečnosti.⁴⁵

5.1.1. "A...B...C..."

První novelou, kterou jsem vybrala, je *A...B...C...*. Novela byla vydána v roce 1884.

Autorka si zde vzala za úkol rozvést motiv rozvoje dítěte jako samostatného jedince, který v době okupace Polska neměl možnost důstojně pracovat a získat tak dostačující výdělek. Na osudech dětských a dospělých hrdinů ukázala velmi často přímo bezvýchodnou situaci, v níž se lidé té doby nacházeli.

Seznamujeme se s rodinou Lipských. Otec byl učitelem v chlapecké městské škole. Hlavní postavou této novely je jeho dcera Joanna Lipska. Otce ze školy propustili, protože byl Polák. Ztráta práce a ještě za takovýchto podmínek ho natolik zarmoutila, že brzo nato zemřel. Její bratr byl po smrti otce jediným pracujícím členem rodiny Lipských. Joanna se cítila zbytečná, nepotřebná, a že se stala pro bratra pouze přítěží. Chtěla také něco dělat, najít užitečnou činnost, která by ji naplňovala, a která by také pomáhala jejich rodinnému rozpočtu. Rozhodla se, že bude doma soukromě učit děti.

Ve většině škol totiž během okupace Polska Německem a Ruskem zrušili výuku polského jazyka, historie a všeho, co bylo s Polskem a polskou kulturou a tradicí spojené. Namísto toho zavládl tuhý režim a výuka pouze v německém nebo ruském jazyce. Rodiče nadále chtěli, aby jejich děti uměly mluvit i psát polsky.

⁴⁴ MARKIEWICZ, Henryk: *Literatura pozytywizmu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1986, str. 62-63

⁴⁵ KREJČÍ, Karel: *Dějiny polské lit.*. Praha, Československý spisovatel, 1953, str. 375-6

Dalším problémem byly poplatky za školné. Většina lidí si poslat své děti do školy prostě nemohla dovolit. Jediným jejich východiskem bylo soukromé doučování, jak nabízela právě Joanna Lipská. Joanna učila děti u sebe doma v kuchyni.

Autorka se zaměřila na děti, které opět život nešetřil. Jedním z žáků Joanny byl dvanáctiletý Kostuš. Za krátké období svého života zažil tolik, co nikdo jiný. Domácí násilí, alkoholismus byly tehdy na denním pořádku a téměř v každé polské rodině. Nepříjemná a stresující situace doma dětem a jejich rozvoji rozhodně neprospívala. Většina z nich se bála, byla nedůvěřivá a už od dětství zahořklá a zklamaná životem. Autorka píše, že na chlapcově dětském čele se začínaly rýsovat vrásky a celkově vůbec nepřipomínal dítě. Útrapy života a bída dětem nedávaly důvod k radosti. Kostuš byl jedním z takovýchto dětí. Nedůvěřivý, vystrašený a s jakousi v sobě skrývanou agresí. Jeho život a postoj k lidem se změnil, když poznal Joannu Lipskou. Mladou slečnu si ihned zamiloval. Vyzařovala z ní pozitivní energie a hlavně láska a vstřícnost, kterou dosud nezažil ani u svých rodičů.⁴⁶

Kromě dětí se změnila i sama Joanna. Role učitelky ji úplně proměnila a rozhodně ji prospívala. Poprvé v životě cítila, že nikomu nepřekáží a je užitečná. I když její činy byly jen malé, pro ní byly velkým krokem a osobním úspěchem. Rodiče dětí ji platili buď v penězích, potravinách nebo službami, které mohli výměnou poskytnout. K nečekanému zvratu příběhu došlo, když Joannu zatklí. Obvinili ji z nelegálního vyučování. Dostala se před soud. Všichni z jejího okolí byli předvoláni jako svědci. Každý z nich vypovídal v prospěch mladé učitelky. Stejně jako ona nevěděli, že je to nelegální, a že by za to mohla být trestně stíhaná. Kdyby věděli, že je činnost nelegální, neriskovali by. Za trest vyměřili Joanně soud pokutu dvě stě rublů anebo tři měsíce vězení. Pro bratra Joanny to bylo velmi těžké rozhodování. Opět veškerá odpovědnost za celou rodinu a hlavně za osud sestry ležela na něm. Dvě stě rublů bylo mnoho peněz, ale vězení mu připadalo mnohem horší. Rozhodl se, že si raději peníze půjčí a zaplatí pokutu.

S pocitem úlevy, že Joanna nebude muset jít do vězení, přišly i starosti, co bude dál dělat. Věděla, že učit už nemůže, a tak se ocitla na začátku. Všechny starosti a smutky se vrátily. K trápení ohledně ztráty práce se přidala starost, jak splatí dluh. Věděla, že z bratrova platu nebudou moci půjčku nikdy zaplatit. Autorka nám

⁴⁶ ORZESZKOWA, Eliza: *A...B...C....*. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1939, str. 17

neprozrazuje, jak se v rodině Lipských situace nakonec vyřešila. Opět nás nechává, abychom si příběh sami dotvořili a doufali, že starosti časem pominou.

Kompozice novely je lineární opět se nesetkáváme s rozdělením díla na kapitoly, pouze se souvislým, na sebe navazujícím textem.

Motivy jsou statické. Odvíjí se postupě s příběhem. Autorka rozvíjela základní témata pozitivistů, strasti dětí, ohrožená perspektiva budoucího života, podmínky k životu a rozvoj a vůbec celá politicko-spoločenská situace v okupované zemi i postavení ženy ve společnosti.

Vztah dějových linií je rámcový. úvodní motiv snaha na zlepšení gramotnosti a boje za lepší vzdělání se uzavírá do kruhu. Situace na začátku příběhu se slučuje se situací na konci novely. Nic se nemění. Hlaní hrdinka se ocitá ve stejném rozpoložení jako na začátku. Opět postavena před otázkou, co se svým životem a bez žádné perspektivy získat práci.

Mezi ústřední postavy se řadí Joanna Lipska, vedle které v příběhu vystupují postavy vedlejší jako np. bratr Joanny, otec, děti které doučovala a jejich rodiče.

Vyprávění se odvíjí v minulém čase. Vypravěč, který používá er-formu, není zároveň účastníkem příběhu a do děje přímo nevstupuje. Sledujeme extradegetického vypravěče, který nám příběh podává jako pozorovatel.

Jazyková výstavba díla je podobná výstavbě novely Henryka Sienkiewicze *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*. Téma vzdělání je v obou novelách shodné, a to se projevuje také na jazykové výstavbě. Autor používá spisovnou polštinu.

Autorka se ve své novele snažila zameřit nejen na děti a jejich útrapy, ale také na dospělé hrdiny, kteří dětem pomáhali a byli jim oporou. Podporovat je mohli nejen bohatí. V novele Boleslawa Pruse *Katarynka* pomáhal holčičce pan Tomáš. Měl finanční prostředky, aby jí zajistil lékařskou péči, kterou potřebovala. Neznamená to ale, že podpora měla být pouze finanční. V novele Elizi Orzeskowej *A...B...C....* Joanna Lipska, chudá mladá dívka, našla způsob, jak podpořit bližní. Nepotřebovala k tomu peníze ani konexe. Stačil jí nápad, ochota, odhodlání a hlavně dobré srdce a vůle. Tak se pozitivisté snažili čtenářům ukázat, že vzájemná spolupráce lidí byla tím, co Polsko nejvíce potřebovalo. Doba, kdy se společnost dělila na skupiny podle urozenosti a majetku, skončila. I když v této novele ochota a pomoc nedopadla přímo dobře, autorka alespoň ukázala čtenáři jak velké možnosti tu byly, a že pomáhat mohl opravdu každý. Stačilo pouze chtít a začít jednat.

5.1.2. "Tadeusz"

Druhou novelou Elizy Orzeszkowé, kterou jsem do své práce zařadila, je *Tadeusz*. Autorka nám na zhruba pětadvaceti stránkách díla představuje jeden den v životě rodiny sedláka.

Téma, které si autorka zvolila je každodennost, termín v programu pozitivistů velmi oblíbený. Na krátkém příběhu spisovatelka ukázala i některé z hlavních bodů programu pozitivistů - soustřeďovali se právě na každodennost, roli ženy a muže v tehdejší společnosti, bída, alkohol, práci, kvůli které nezbýval čas na výchovu dětí a konečně na problém opomíjených dětí, které vyrůstaly téměř bez dozoru.

Hlavními hrdiny jsou - otec Klemens, hlava rodiny, matka Chwedora a jejich dvouletý syn Tadeusz. Chwedora každé ráno budila malého Tadeusze a brala ho sebou do práce na pole. Nemohla ho nechat doma samotného. Neměla nikoho, kdo by se o něj přes den, kdy byli rodiče v práci, staral.

Autorka píše o krásném vztahu rodičů k synovi. Milovali ho a snažili se mu co nejvíce věnovat. Od malička ho učili, jak jen mohli. Chwedora ho vychovávala ve víře, vysvětlovala mu vše, nač se zeptal. Po narození syna se dokonce zlepšil i vztah obou manželů. Klemens si své ženy více vážil a staral se o ni. Oba byli velmi šťastni, že mají tolik očekávaného a vysněného syna.

*Chłopi zazwyczaj kochają bardzo swe dzieci, szczególnie zaś najbardziej synów*⁴⁷

Sedláci měli své děti velmi rádi a snažili se jim připravit krásné dětství a umožnit jim se vzdělávat. Věděli, že urozenost a majetek nesvědčily o tom, že někdo je lepším a jiný horším rodičem.

Klemens měl za sebou nepříliš klidnou a málo příkladnou minulost. Před pár lety, než se jim narodil syn, nebyl žádný rodinný typ. Utratil mnoho peněz za alkohol a k tomu přišel o půdu, kterou vlastnil. Na svou minulost nebyl hrdý a svých činů litoval. Nyní byl však velmi šťastný. Měl milující ženu a syna, kterého si moc přál.

⁴⁷ ORZESKOWA, E.: *Tadeusz*. SPES, Kraków, 2000, str. 11. ("*Sedláci zpravidla své děti milují, obzvláště pak syny.*")

Lidé jako rodina sedláka z příběhu byli v té době ve velmi složité situaci. Většina z nich neměla velký majetek a nevlastnila žádnou půdu. Byli závislí na svých zaměstnavatelích. Pracovali často za nesnesitelných podmínek a jejich plat zdaleka neodpovídal vynaložené práci. Museli se přizpůsobit a všechno snášet, aby pro sebe a rodinu vydělali alespoň minimum, které jim však často nestačilo ani na přežití. Většinou pracovali všichni členové rodiny. Bez rozdílu věku, pohlaví a ve fyzické síle. Muži, ženy a děti vykonávali stejné fyzicky náročné práce. Děti většinou neměly vůbec možnost chodit do školy a pomáhaly rodičům již od mala. Ženy se doma zase nemohly starat ani o své nově narozené děti. Měly na výběr buď je nechat samotné doma, nebo je brát sebou do práce. Ve stejné situaci byli Klemens a Chwedora. Závislí na svých zaměstnavatelích a výdělků. Nemohli si dovolit o práci přijít. Autorka popisuje Chwedoru při těžké práci. V dále viděla dům a velikou zahradou s verandou, na které zahlédla tři ženy. Chwedorze připadaly jako zjevení. Všechny v krásných šatech, se světlou, zdravou pletí. Osobně byla zvyklá na naprosto jiný život, obdivovala ženy a jejich eleganci. Zasněná je pozorovala a připadalo jí, že takhle přesně muselo vypadat úplné štěstí.⁴⁸ Chwedora jako většina žen v té době musela brát Tadeusze do práce. Mnohokrát ji během povinností překážel a vyrušoval. Jeho dovádění se mu bohužel stalo osudným. Najednou zmizel matce z dohledu. Chwedora, která nemohla syna neustále sledovat si toho nevšimla. Byl tak malý a drobný, že si jeho nepřítomnosti nevšimly ani jiné ženy, které na poli pracovaly s Chwedorou. Zasněný a okouzlený přírodou kolem sebe nepostřehl, jak daleko se od matky vzdálil. Rozptýlen vším kolem, spadnul do vody a utopil se.⁴⁹

Autorka popisuje smrt chlapce a události po ní, jako by se nic nestalo. Život se nezastavil, plynul dál svým obvyklým tempem. Nic se nezměnilo. Jeho smrt byla tak rychlá a nenápadná, že si ji nikdo v tu chvíli ani nestačil všimnout. Všechno se událo tak rychle, že chlapec nestačil ani zavolat o pomoc. Kolem bylo pouze dál slyšet volání správce na ženy, ať pracují, v dále hlas sedláků pohánějících dobytek a v dále byly vidět ženy na verandě, jak nerušeně pokračují ve svých činnostech. Smrt obyčejných lidí byla v té době téměř nepostřehnutelná. Autoři právě na to chtěli upoutat pozornost čtenářů.

⁴⁸ ORZESZKOWA, E.: *Tadeusz. SPES*, Kraków, 2000, str. 17

⁴⁹ Tamtéž, str. 24

V novele se opět setkáváme s lineární kompozicí. Dílo je uspořádáno do jednoho na sebe navazujícího textu bez členění na kapitoly.

Motivy v novele jsou statické. Celý příběh se odvíjí přirozeně a postupně se životem hrdinů. Na pozadí jednoho dne se seznamujeme s nimi a jejich způsobem života.

Vztah dějových linií je řetězový. S vývojem příběhu novela graduje až k smrti hlavního hrdiny chlapce Tadeusze.

Novela, která popisuje jeden den ze života hrdinů, je samozřejmě obsahově velmi skromná. To se také odráží na postavách. V kruhu hlavních postav se pohybuje Tadeusz a jeho rodiče. Vedle nich se pouze lehce a nenápadně promítají další, vedlejší postavy, jako další ženy pracující s Chwedorou a dámy ze dvora.

Čas vyprávění je simultánní. Autorka vypráví tento příběh v přítomném čase. S retrospektivou se setkáváme pouze v momentech, kdy vypráví o minulosti Klemense. Vypravěč, který vystupuje v *er-formě*, nevstupuje do děje a není účastníkem příběhu. Podle *narrativní roviny* je zde *extradiegetický* neboli také „vševědoucí“ vypravěč. Podle vztahu k příběhu dokážeme rozlišit vypravěče, který není součástí příběhu a objektivně nám ho líčí.

Jazyková výstavba je spíše podobná novelám *Antek* a *Janko Muzykant*. Autorka dává přednost jednoduché výstavbě, s použitím *hovorových výrazů* a *dialektu*. Jelikož je hlavním hrdinou *dvouletý chlapec*, *veškerá přímá řeč* je vedena v velmi jednoduché formě, *přizpůsobena jazykové úrovni malého dítěte*.

- *Nu, chadziem, synku!*⁵⁰

- *Dajcie, mamo! dajcie! dajcie!*⁵¹

Jak jsem již uvedla, *pozitivisté* zastávali názor, že všichni lidé by si měli být rovni. Nezáleželo jim na urozenosti ani na majetku. Tento požadavek však v té době ohromoval. Společnost byla totiž ještě zvyklá na zcela odlišnou situaci. *Aristokracie* využívala chudé. *Pozitivisté* byli proti takovému jednání. *Poměry*, které obecně v Polsku panovaly, jim nevyhovovaly a věřili, že dosáhnou *nápravy*.

⁵⁰ ORZESZKOWA, E.: *Tadeusz*. SPES, Kraków, 2000, str. 8

⁵¹ Tamtéž, str. 7

Autorka velmi detailně popisovala prostředí. Věnuje se každé věci, kusu nábytku, stromu, zvířeti, které na vesnici nachází. Zahříváme se každým paprskem slunce, chladí nás každý stín, slyšíme rachot ze statku a cítíme dech lidí spěchajících do práce. Eliza Orzeszkowa velmi jemně a s mimořádnou citlivostí zachycovala svět a přírodu kolem. Z textu je jasně znát pero ženy. Na rozdíl od svých mužských kolegů dodávala svému příběhu něhu a křehkost. Polovinu textu zabíral popis přírody. Zabývala se každou podrobností. Snažila se vykreslit atmosféru příběhu.

6. Závěr

Polsko v 19. století ohrožovala velmi nízká intelektuální úroveň jeho obyvatelstva. Rozvoj kultury, literatury a vědy se takřka zastavil. Univerzity a většina vědních organizací byly v době okupace buď uzavřené nebo podrobené rusifikaci a germanizaci.⁵² V sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století, v období pozitivismu v polské literatuře, bylo Polsko nadále pod nadvládou Pruska, Ruska a Rakouska. Z neúspěšného lednového povstání 1863 si Poláci odnesli ponaučení. Válka pro získání nezávislosti se nedá vyhrát. Celá země se utápěla v depresi, lidé byli z daného stavu psychicky vyčerpáni.

S nástupem pozitivismu se objevila naděje na cestě k získání nezávislosti. Místo boje měli Poláci usilovnou prací dojít ke svobodě. Jen pílí, vzděláním, rozvojem hospodářství mohli Poláci v budoucnu konkurovat ostatním zemím. Chtěli vybudovat silný stát, který by byl schopný bojovat o svou suverenitu ne pouze vojensky, ale i intelektuálně. Jednali s velmocemi, které byly oproti Polsku mnohem rozvinutější. Jedině kdyby byli na podobné, ne-li stejné úrovni, mohli být okupantům skutečnou hrozbou.

Hlavním požadavkem na literární díla se stala užitečnost výpovědi a služba celku. Spisovatelé dostali zvláštní úkol, měli bránit národní zájmy a působit na vědomí čtenářů.⁵³ Proto musela být literární díla především dostupná všem. Tím, že byla většina textů nejdříve vydána v novinách, četlo je hodně čtenářů. Noviny se dostávaly skoro všude, ke komukoliv. Autoři dávali své názory čtenářům přímo „pod nos“. Nenápadně je dostávali přesně tam, kam chtěli.⁵⁴ Text upravovali literárními prostředky, které měly na čtenáře co nejvíce působit. Děti - to bylo jedno z témat, které si spisovatelé vybrali. Mladé hrdiny zařazovali mezi hlavní postavy příběhu. Tím dávali svým novelám zcela jiný rozměr. Děti svými smutnými příběhy dokázaly na čtenáře zapůsobit tak, jak by se to dospělým nikdy

⁵² STAWAR, A.: *Pisarstwo Henryka Sienkiewicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1960, str. 51

⁵³ MARKIEWICZ, H.: *Historia literatury polskiej. Tom IV. Pozytywizm*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 2010, str. 26

⁵⁴ LABUDA, A. W.: *Studium o Antku Prusa. Recepce, konstrukcja, konteksty*. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, 1982, str. 14

nepodařilo. Spisovatelé s pomocí malých hrdinů realisticky zobrazovali jak osudy polských obyvatel během okupace, tak problémy polské společnosti. Děti, známé svou pravdomluvností a naivitou, hrají své role v novelách dokonale. Oproti dospělým jsou schopny mnohem lépe vnímat detaily, kterých si dospělý člověk vůbec nevšimne. Jejich vnímání, citlivost a představivost nejsou ještě tolik zatížené jako u dospělých. Když autoři své dětské hrdiny zasadili do prostředí chudoby, nemocí, zneužívání a týrání, dosáhli svého záměru ovlivnit čtenáře.

A děti samy byly spisovatelům pomocníky, kteří čtenářům předávali informace. Byly takovými poslíčky, kteří vlastně ani přesně nevěděly, jak si o pomoc říci. Ostatně to ani nepotřebovaly vědět. Stačilo si novely přečíst a všechny prosby byly čitelné. Novely velmi dobře dokumentovaly stávající situaci, neměly pouze dojímat čtenáře, ale je i vzdělávat a učit. Podobně jako nyní jsou hlavním prostředkem komunikace a předávání informací noviny, časopisy, televizní a rozhlasové zprávy, v té době tuto funkci plnily noviny a knihy.

Mezi vybranými novelami jsem našla i řadu podobností. Rozdělila jsem je do několika skupin. Nejprve postavy, které si autoři vybírali. Nalezneme u nich rysy, jež jednotlivé dětské hrdiny spojovaly. Většina dětí, která v novelách vystupovala, něčím vynikala. Především nadáním, jímž se odlišovali, ale na druhou stranu ze společnosti i vyčleňovali. Každého z nich nechápali z jiného důvodu. Janka Muzikanta pro jeho hudební sluch, Antka pro jeho řezbářské nadání. Talent jim byl darem, ale i útrapou. Byli odstrkovaní na okraj společnosti. Lidé je odháněli a většinou se jim i vysmívali. Tím jim i tak již ne příliš jednoduchý život dále ztěžovali. Nepochopili je dospělí. Děti, ještě neovlivněné okolním světem, se svým vrstevníkům nevysmívají. Dospělí bez dětské naivity a nevinnosti je měli za podivíny.

Hrdiny z novel rovněž spojovalo prostředí, ve kterém vyrůstali. Zde poznáváme děti, které vyrůstaly na vesnici (*Janko Muzykant*, *Antek*, *Anielka*, *Tadeusz*) a na druhé straně děti ze města (*Katarynka*, *A...B...C...*, *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*). Tento rys je od sebe ale nijak příliš charakterově neodlišoval. Hrdinové, kteří vyrůstali ve městě, nebyly v lepší situaci než děti z vesnice. Autoři oběma skupinám „přidělovali“ stejné útrapy a životní nesnáze.

Motiv, který se velmi často objevoval, je vztah dětí a dospělých. Můžeme si jej povšimnout téměř v každé novele. Jde buď o pozitivní vztah, kde dospělí byli vzorem a oporou dětem (*Katarynka*, *A...B...C...*, *Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*) nebo o negativní vztah, kde dospělí děti využívali, posmívali se jim a

nevěnovali jim dostatečnou péči (*Antek, Janko Muzykant, Tadeusz*). Co je ale důležité si uvědomit, že dospělí jednali s dětmi jako s dospělými. Neusnadňovali jim život, ba naopak, chovali se k nim jako k sobě rovným či dokonce jim život komplikovali. Děti, ještě naivní, slabé a nevyspělé, nebyly schopny se potýkat se stejnými životními situacemi jako dospělí.

Autoři si za své hrdiny vybírali především chlapce. Dívky se v novelách objevují méně. Jaká témata chlapcům a dívkám přidělovali? Chlapečtí hrdinové byli spíše na rozcestí a váží perspektivy vlastního života. Všechny fyzické tresty, které se v dílech objevovaly, byly rovněž uplatňovány pouze na chlapcích. Pro dívky připravili autoři jiné příběhy. Ukázali jejich vztah s otcem, líčili, jak z malé holčičky se stávala dospělá žena, která měnila svůj názor na svět a na lidi ve své okolí (*Anielka*). Další hrdinka, se kterou se při četbě novel setkali, byla křehká dívka, která podlehla nemoci a oslepla (*Katarynka*).

Jednotliví autoři si volili podobná i odlišná témata. Nalezneme u nich mnoho podobných rysů. Týká se to např. typů hrdinů, na které se zaměřovali, prostředí, do kterého je umísťovali a osudů, které jim určili. I když zpracovávali stejná témata, každý z nich nahlížel na ně svým pohledem.

Vraťme se k tématu této bakalářské práce - „Děti a jejich osudy v polské literatuře období pozitivismu“. Poznala jsem děti, které byly a nebyly dětmi, neměly skutečné dětství, žily v drsné a smutné době, v nešťastné zemi, uražené a okupované. A přece každé z nich si neslo svůj sen, i když mnohokrát nebyl uskutečněn. Spisovatelé od příběhů nešťastných dětí přecházeli k příběhům dětí, kterým dospělí pomáhali.

Novely přispívaly ke vzdělávání, mravnímu a intelektuálnímu obrození polského národa. Cesta k pozdějšímu svobodnému a jednotnému Polsku se začala připravovat.

Seznam použité literatury

Literatura

- PRUS, B.: *Antek*. Siedmioróg, Wrocław, 1999
- PRUS, B.: *Antek i inne opowiadania*. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1998
- PRUS, B.: *Wybór pism. Anielka, Placówka*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1954
- SIENKIEWICZ, H.: *Janko Muzykant*. Siedmioróg. Wrocław, 1997
- SIENKIEWICZ, H.: *Nowele współczesne*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1949
- ORZESZKOWA, E.: *A...B...C....* Gebethner i Wolff, Warszawa, 1939
- ORZESZKOWA, E.: *Tadeusz*. SPES, Kraków, 2000
- TOMKOWSKI, Jan: *Mój pozytywizm*. IBL, Warszawa, 1993
- MARKIEWICZ, Henryk: *Literatura pozytywizmu*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1986
- MARKIEWICZ, H.: *Historia literatury polskiej*. Tom 4. Pozytywizm. PWN, Warszawa, 2010
- BACHÓRZ, Józef: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Ossolineum, Wrocław, 1991
- IHNATOWICZ, Ewa: *Literatura polska drugiej połowy XIX wieku (1864-1914)*. TRIO, Warszawa, 2000
- STAWAR, Andrzej: *Pisarstwo Henryka Sienkiewicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1960
- KRZYŻANOWSKI, Julian: *Kalendarz Życia i Twórczości Henryka Sienkiwicza*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1954
- LABUDA, Aleksander Wit: *Studium o „Antku” Prusa*. Ossolineum, Wrocław, 1982.
- red. WIŚNIEWSKA, Iwona. OBSULEWICZ, Beata K.: *Małe Prozy Orzeszkowej i Konopnickiej*. TN KUL, Lublin, 2010

- HODROVÁ, Daniela: *Na okraji chaosu...Poetika literárního díla ve 20 století*. Torst, Praha, 2001
- VLAŠÍN, Š. a kolektiv: *Slovník literární teorie*. ČS, Praha, 1978
- JIRÁNEK, Tomáš a kolektiv: *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914-1918*. Paseka, Praha, 2015
- HRABÁK, Jozef: *Poetika*. Československý spisovatel, Praha. 1973
- KREJČÍ, Karel: *Dějiny polské literatury*. Československý spisovatel, Praha, 1953
- LOUŽEK, Marek: *Sborník textů. 150 let od smrti. August Comte*. CEP, Praha, 2008